

Hoe diversiteit verankeren in de strategische meerjarenplanning?

Wetenschappelijke ondersteuning bij de opmaak van de omgevingsanalyse en de actieplanning

---

Henk Keygnaert
VVSG-projectmedewerker
etnisch-culturele diversiteit

Met steun van de
Vlaamse overheid

Inhoud

INLEIDING	4
ARMOEDE EN KANSARMOEDE	6
Vaststellingen	6
Verklaringen	7
Goede praktijken	7
Meer weten?	7
WERKGELEGENHEID	8
Vaststellingen	8
Algemeen	8
Diverse groepen	9
Verklaringen	11
Goede praktijken	11
Meer weten?	15
ONDERWIJS	16
Vaststellingen	16
Prestaties	16
Welbevinden	17
Concentratiescholen	17
Spijbelen en problematisch gedrag	18
Taal	19
Stereotypering en discriminatie	19
Verklaringen	20
Verklaringen op vlak van prestaties	20
Verklarende mechanismen van segregatie en desegregatie	21
Goede praktijken	22
Vooraf: flankerend onderwijsbeleid	22
Goede praktijken	24
Meer weten?	27

SAMENLEVEN	28
Migratie	28
Vaststellingen	28
Huwelijksmigratie	29
Vaststellingen	29
Huwelijksmigratie als een probleem	30
Goede praktijken	33
Meer weten?	33
Sociale cohesie en wonen en publieke ruimte	34
Vaststellingen	34
Effecten en ingrepen	34
Goede praktijken	36
Ouderenzorg, kinderopvang en opvoedingsondersteuning	38
Vaststellingen	38
Ouderenzorg	38
Goede praktijken	40
Kinderopvang	43
Goede praktijken	44
Opvoedingsondersteuning	45
Goede praktijken	46
Meer weten?	46
Aanvullende goede praktijken en databanken	47
VERWIJZINGEN	51
BIBLIOGRAFIE	60

Inleiding

Een nieuw beleidsplan begint met een degelijke omgevingsanalyse. Daaruit volgen beleidskeuzes en doelstellingen. Die doelstellingen concretiseert men ten slotte in acties.

Deze publicatie wil een hulpmiddel zijn in de eerste en laatste fase van de opmaak van zo'n beleidsplan: de analyse en de actieplanning. We bieden wetenschappelijke achtergrondinformatie over etnisch-culturele diversiteit. Welke maatschappelijke trends zijn knelpunten in de integratie van etnisch-culturele minderheden? We schuiven ook lokale praktijken naar voren die een antwoord bieden op de beschreven knelpunten.

Omgevingsanalyse

Een goede omgevingsanalyse combineert twee soorten gegevens. Er is de lokale realiteit die uit kansen, bedreigingen, sterktes en zwaktes bestaat. Maar die lokale realiteit is ook een afspiegeling van trends binnen de ruimere samenleving, trends die wetenschappelijk beschreven en gedocumenteerd zijn.

Met de lokale realiteit zijn we bijzonder goed vertrouwd, het is het werkveld waarin we dagelijks opereren.

De (wetenschappelijke) informatie over ruimere trends is dan weer niet altijd even toegankelijk. Ze is erg versnipperd en niet op maat van lokale besturen. Nochtans kan deze wetenschappelijke invalshoek inspiratie bieden om de lokale omgevingsanalyse vorm te geven. We hebben voor u een selectie van studies gelezen en de belangrijkste bevindingen gebundeld.

Actieplanning

We willen besturen ook inspireren bij de opmaak van hun actieplanning. Acties zijn de concrete antwoorden op de knelpunten uit de omgevingsanalyse. Ze volgen logisch uit de bevindingen en de doelstellingen. Die redenering hebben wij ook gevolgd. Op basis van de wetenschappelijke bevindingen zijn we op zoek gegaan naar doeltreffende maatregelen en methodieken. Welke acties kan een gemeente of OCMW ondernemen om in te spelen op de maatschappelijke trends? We stellen goede praktijken voor die inspirerend kunnen werken voor de actieplanning.

Integratie van etnisch-culturele minderheden en integrale planning

Integratie van etnisch-culturele minderheden heeft raakvlakken met allerlei andere domeinen: tewerkstelling, onderwijs, wonen, zorg... Het volledige veld dat door een lokaal beleidsplan bestreken wordt, is breed. We hebben enkele domeinen geselecteerd op basis van een rondvraag bij integratiediensten en een aantal OCMW's.

Als belangrijkste thema's kwamen daaruit naar voren: (kans)armoede, tewerkstelling, onderwijs, (huwelijks) migratie, segregatie en maatschappelijke cohesie, (ouderen)zorg en kinderopvang. Het zijn ongetwijfeld ook thema's die in uw beleidsplanning aandacht zullen krijgen.

Onze invalshoek is de integratie van etnisch-culturele minderheden. Maar veel studies wijzen ook op de sterke invloed van een lage sociaal-economische status. Soms is die factor zelfs belangrijker dan de etnisch-culturele.

Praktisch

In de hoofdtekst vindt u per thema telkens vaste rubrieken. U kunt via de inhoudstafel navigeren tussen deze rubrieken. Om handig te werken activeert u in uw pdf-lezer de 'bladwijzerfunctie' Deze functie laat u toe te navigeren doorheen de tekst. Achter een plusje staan verschillende titels ingeklapt. Door erop te klikken klapt u ze uit.

Vaststellingen

Deze rubriek bevat cijfergegevens en vaak enkele stellingen of wetenschappelijke hypothesen.

Verklaringen

Hier gaan we dieper in op een aantal van die hypothesen of stellingen. We belichten verschillende facetten van het probleem.

Op sommige plaatsen hebben we een 'lees meer' geplaatst. Via die link komt u op een meer uitgebreide bespreking van de verklaring. Via de inhoudstafel komt u weer in de hoofdtekst terecht.

Goede praktijken

Voortgaande op de vaststellingen en de verklaringen hebben we veel goede praktijken opgenomen.

Meer weten

Het kopje 'meer weten' bevat links naar databanken met cijfergegevens over het thema.

De tekst is een aaneenschakeling van besluiten uit wetenschappelijke onderzoeken. Die onderzoeken zelf zijn vaak gratis te downloaden. Daarom bevat de bibliografie achteraan telkens een link naar de betreffende studie online. In de tekst zelf zijn de bronnen aangegeven met een nummer [x].

Dit nummer komt overeen met de nummering in de bibliografie. In de bibliografie wijst dit icoon op een link die u naar het document online brengt.

Armoede en kansarmoede

Een aanzienlijk aantal allochtonen is arm, een nog groter deel wordt omschreven als kansarm. Die toestand van (kans)armoede is vaak het gevolg van een complexe combinatie van uiteenlopende factoren: geen werk, lage opleiding, migratie, slechte woonsituatie... Op die factoren gaan we in andere delen dieper in.

Tegenover die aanzienlijke groep is er echter ook een groep bij wie (kans)armoede minder speelt. Er is dus een grote overlap tussen (kans)armoede en allochtonen maar de categorieën vallen vanzelfsprekend niet samen.

Vaststellingen

De Vlaamse Armoedemonitor 2011 [1] gaat na welke groepen hoog scoren op een aantal armoede-indicatoren. De invulling van het begrip armoede begint smal en wordt verderop in de monitor breder. De smalle invulling gaat over financiële armoede, de brede over uitsluiting op verschillende domeinen van het individuele en sociale leven: werkgelegenheid, onderwijs, huisvesting, gezondheid en maatschappelijke participatie. Nu duikt bij elk van die indicatoren min of meer hetzelfde lijstje kwetsbaren op: alleenstaanden, eenoudergezinnen, werklozen, laaggeschoolden, huurders en... niet-EU-burgers. Voor die laatste groep is het risico op financiële armoede viermaal zo hoog (46%) als voor EU-burgers.

Lager inkomen Bijna de helft van de niet-westerse migranten heeft een inkomen dat lager is dan de algemeen gehanteerde armoederisicodrempel (60% van het mediaan gestandaardiseerd huishoudinkomen).

Andere samenstelling van het inkomen Het inkomen van niet-westerse migranten is in grote mate bepaald door werkloosheids- en bijstandsuitkeringen. Bij autochtonen is dat inkomen in grote mate bepaald door het inkomen uit arbeid. [2]

Verskil in herkomst Er is een verband tussen de regio van waaruit men gemigreerd is en het armoederisico. De helft van de personen van Marokkaanse of Turkse herkomst is inkomensarm. [3]

Naturalisatie Naturalisatie beperkt het armoederisico. Niettemin blijft het verschil met autochtonen ook dan nog significant. [2]

Verskil tussen generaties De eerste generatie voelt een morele plicht om verwanten in het thuisland te ondersteunen. Voor hen is het referentiekader voor armoede ook het thuisland.

Bij de tweede en derde generatie is het referentiekader Vlaanderen of de 'autochtone maatschappij'. De ervaren armoede is daardoor veel groter bij de tweede en derde generatie. [3]

Overlevingsstrategieën Behalve op uitkeringen wordt vooral een beroep gedaan op het netwerk binnen de eigen gemeenschap. Toch neemt ook daar de solidariteit af en zijn er uitsluitingsmechanismen. Zo'n mechanisme speelt bijvoorbeeld bij gescheiden vrouwen.

Hoe armer en hoe minder ingebed in de Belgische maatschappij of het eigen netwerk, hoe minder overlevingsstrategieën. [3]

Maatschappelijke cohesie Verschillende onderzoeken stellen een zwakke sociaal-economische cohesie binnen onze maatschappij vast. De gastmaatschappij en de allochtone gemeenschap hebben zich lange tijd op een terugkeer gericht. Daardoor hebben allochtone gezinnen bijvoorbeeld weinig investeringen in België gedaan. [2] [3] Binnen de migrantengemeenschap heeft zich op die manier een nieuwe groep generatiearmen ontwikkeld.

Verklaringen

Kansarmoede is niet alleen een gevolg, het is ook een oorzaak. De sociaal-economische situatie houdt zichzelf via verschillende mechanismen in stand.

Er is een overlapping tussen een bepaalde sociaal-economische situatie en etnisch-culturele factoren. Net die is in talrijke studies het voorwerp van onderzoek. Men zoekt naar verklaringen voor die relatie: is de etnisch-culturele factor verklarend? Of is het vooral een sociaal-economische toestand die zichzelf in stand houdt?

Van allebei iets, zo zal blijken, maar omdat (kans)armoede een complex fenomeen is, gaat het hier in feite niet om twee vragen, maar om een hele reeks onderliggende vragen: Bepaalt opleiding de sociaal-economische status of andersom? Bepaalt je sociaal-economische status je kans op werk? Is het je geslacht? Je etnische afkomst? Wordt je kans op een goede opleiding bepaald door je sociaal-economische positie of door het feit dat je Marokkaanse bent?

In de delen over arbeid, onderwijs enzovoort besteden we telkens aandacht aan onderzoeken over die vragen. Op deze plek houden we het op de conclusie uit verschillende onderzoeken [2] [6] [14] [3]: de etnisch-culturele factor is maar een deel van de verklaring. De sociaal-economische situatie waarin veel allochtonen zich bevinden, is een ander deel. In onze maatschappij bestaan er immers mechanismen die deze situatie in stand houden. Bijvoorbeeld via onderwijs of doorgegeven rolpatronen.

Goede praktijken

Veel goede praktijken hebben invloed op de sociaal-economische situatie van allochtonen. Vaak werken ze echter in op een deelaspect, bijvoorbeeld werkgelegenheid. We vermelden die goede praktijken dan ook in die andere thematische delen. We nemen hier één integraal project op dat zich richt op verschillende terreinen.

Buitenschoolse kinderopvang voor en door leefloontrekkers (Vilvoorde) Het stadsbestuur van Vilvoorde heeft een project 'buitenschoolse kinderopvang voor en door leefloontrekkers' uitgetekend. Het stads- en OCMW-bestuur, het Huis van het Nederlands, Mikst en de KAV willen met het project de grootste hindernissen voor de zwakste groepen op de arbeidsmarkt wegwerken: anderstaligheid, gebrek aan werkervaring en weinig flexibiliteit door gezinslast. De nieuwkomers volgen een voortraject Nederlands, kunnen daarna aan de slag in de kinderopvang en hebben meer tijd voor een opleiding of werk dankzij de flexibele en goedkopere kinderopvang. Het project kadert ook binnen de beleidskeuze voor opvoedingsondersteuning voor alleenstaande ouders. [4]

Meer informatie over dit en andere geïntegreerde projecten in Vilvoorde.

Contact

Meer weten?

Cijferbronnen:

[Armoedemonitor](#)

[Kansarmoede en welzijn](#)

Kind en Gezin: [gemeentelijke kindrapporten](#) (met kansarmoedemeting)

Werkgelegenheid

De cijferbronnen schetsen een somber beeld. Allochtonen hebben het niet gemakkelijk op de Vlaamse arbeidsmarkt. Hun werkloosheid piekt hoger, ongelijkheidskloven zijn groter en ook dalen in de werkgelegenheid zijn dieper. Kleine positieve evoluties zijn er wel, maar deze blijken broos en onstandvastig.

Hieronder zijn frappante vaststellingen gebundeld. We gaan eerst in op algemene vaststellingen. Vervolgens lichten we er enkele subgroepen uit.

Vaststellingen

• Algemeen

Werkzaamheid – werkloosheid De werkzaamheidsgraad, de verhouding tussen werkenden en niet-werkenden op arbeidsleeftijd, ligt veel lager bij allochtonen dan bij autochtonen, de werkloosheidsgraad voor EU-migranten is dubbel zo hoog als bij autochtonen (4,2%), die van niet-EU-migranten zelfs vier keer zo hoog (16,9%). [5]

Daarmee scoren België en zijn gewesten slechter dan alle andere Europese lidstaten. De ongelijkheidskloof is de grootste binnen Europa. Het percentage allochtonen dat na een jaar nog geen werk heeft, is dubbel zo hoog als het percentage autochtonen.

Werk, maar op de secundaire markt Allochtonen werken vaker in een arbeidersstatuut, hebben niet dikwijls een vast contract, verdienen gemiddeld minder en zijn minder vaak aan het werk bij de overheid. Hun eerste baan is minder uitdagend, er gaat minder beroepsprestige van uit en ze lopen ook een groter risico om in slechte fysieke werkomstandigheden terecht te komen. [6] Ze werken heel dikwijls op wat omschreven wordt als 'de secundaire arbeidsmarkt', gekenmerkt door korte en instabiele banen met lage lonen.

De terminologie in studies is divers:

- *3D-work*: dirty, dangerous and demanding.
- *Etnostratificatie*: bepaalde banen (in het formele of informele circuit) die bijna uitsluitend door een bepaalde bevolkingsgroep worden uitgevoerd: bijvoorbeeld Poolse werksters.
- *Dirty work*: zwaar of vuil werk en geminachte banen die weinig betaald worden en die daarom weinig autochtone kandidaten aantrekken.

In ieder geval blijkt een 'minderwaardig' gedeelte van de arbeidsmarkt 'buitenproportioneel' bevolkt door allochtone werknemers. [7]

Bruggen met de primaire arbeidsmarkt, met goede lonen en arbeidsvoorwaarden en met werkzekerheid, zijn er nauwelijks. Initiatieven zoals de dienstencheques hebben bepaalde functies iets meer status gegeven. Toch is, bijvoorbeeld in het geval van oudere werknemers met een niet erkend diploma, het perspectief op ander werk beperkt.

Ten slotte zijn allochtonen ook ondervertegenwoordigd in trajecten voor loopbaanbegeleiding. [8]

Onderzoek wijst ook op de ondervertegenwoordiging van niet-EU-migranten bij (lokale) overheden. [5] [9]

Discriminatie Verschillende studies tonen het bestaan van discriminatie op onze arbeidsmarkt aan. [10] [11] [12] Vaak gaat het om een verschillende behandeling bij selectiemomenten: aanwerving, promotie, ontslag. In sommige gevallen is er ook sprake van racisme, doordat men mensen op basis van hun afkomst ongeschikt acht om een bepaalde functie uit te oefenen.

Om discriminatie en etnostratificatie tegen te gaan verwijzen we naar goede praktijken zoals de non-discriminatiecode en diversiteitsplannen.

Neutraliteit Ook religieuze overtuigingen bij allochtonen kunnen hun kansen op de arbeidsmarkt beperken. Want de veruiterlijking van die overtuigingen, bijvoorbeeld in kledij, bidden, voeding, scheiding van mannen en vrouwen, vraagt soms aanpassingen waarop werkgevers niet altijd willen of kunnen ingaan. In feite maakt men in die gevallen de overweging of de aanpassingen juridisch gezien onder de 'redelijke aanpassingen' op de werkvloer vallen. Dit juridische begrip uit de Canadese rechtspraak houdt in dat bepaalde algemeen toegepaste regels uitzonderingen moeten bevatten voor mensen met een bepaalde religie of handicap om uitsluiting van die personen te vermijden. Ook bij ons wordt het begrip nu gebruikt in het kader van aanpassingen voor gehandicapten.

In het geval van openbare dienstverlening worden die redelijke aanpassingen soms niet uitgevoerd omwille van het neutraliteitsprincipe: de staat is neutraal en de ambtenaren moeten neutraal handelen. Er is echter geen eenduidige juridische interpretatie van dit principe. Vaak interpreteert men de neutraliteit breed: zowel het handelen als het voorkomen van een persoon. Sommige overheden of besturen interpreteren de neutraliteit ook smal: enkel het handelen moet neutraal zijn, het voorkomen speelt geen rol. Een grootschalig onderzoek bundelde meer dan 400 gevallen van redelijke aanpassingen en de bijhorende argumentaties. *Lees meer* + Neutraliteit en redelijke aanpassingen (p. 52). Ook op www.diversiteit.be vindt u een overzicht van juridische principes.

• Diverse groepen

Diversiteit heeft natuurlijk niet alleen betrekking op de tweedeling autochtoon - allochtoon. Als de term autochtoon al grote diversiteit omvat (jong - oud, arbeider - bediende, stedelijk - landelijk...), dan is dat nog sterker het geval voor de term allochtoon.

Onze samenleving wordt, ook op etnisch-cultureel vlak, in sneltempo diverser. En er bestaat ook onderzoek dat zich specifiek richt op bepaalde deeldoelgroepen binnen die diversiteit.

Allochtone vrouwen De werkzaamheid (aantal werkenden ten opzichte van de bevolking op arbeidsleeftijd) van vrouwelijke niet-EU-migranten is bijzonder ongunstig: hun arbeidsdeelname ligt 59% lager dan die van autochtone vrouwen en 58% lager dan die van mannelijke niet-EU-migranten. [5]

Ook voor wie wel werkt, is de situatie niet altijd rooskleurig: vrouwelijke niet-EU-migranten werken het vaakst onder hun niveau. [13] Hier is dus sprake van overkwalificatie.

Positief is dan weer een trend bij allochtone vrouwen van de tweede generatie. Indien zij hoger onderwijs volgen, kiezen ze vaker dan autochtone vrouwen voor studierichtingen die veel kansen bieden op de arbeidsmarkt: bedrijfskunde bijvoorbeeld, of gezondheidszorg.

Bij lager opgeleide meisjes in het beroepsonderwijs vallen de keuzes echter weer net op richtingen met heel weinig kansen op de arbeidsmarkt: handel, kantoor en personenzorg. [9]

Allochtone mannen Mannelijke niet-EU-migranten hebben een 23% lagere werkzaamheidsgraad dan autochtonen. (5) En in tegenstelling tot bij de vrouwen daalt dit percentage niet bij een tweede generatie. Turkse jongeren van de tweede generatie zijn zeer gericht op werk, als werknemer of als zelfstandige. Keerzijde hiervan is dat ze heel vaak een korte onderwijsloopbaan hebben met lage kwalificaties. De SERV koppelt aan deze vaststellingen adviezen waarin ook steden en gemeenten een rol kunnen spelen: advies. *Lees meer* + Adviezen SERV (p. 53)

Laaggeschoolde allochtonen Gematigd positief: een meerderheid van 56% van de allochtonen is midden- of hogeschoold. Dit lijken behoorlijke cijfers, maar bij autochtonen zien we wel 86% midden- of hogeschoolden. Bovendien is de situatie voor specifieke groepen slechter: 54% van de Turkse jongeren en bijna 50% van de Marokkaanse heeft geen diploma secundair onderwijs. [14]

En als ze wel een diploma halen, dan is dit nog te vaak in een richting als 'handel' die weinig perspectieven biedt op de arbeidsmarkt. [15]

Boven op een getuigschrift dat weinig kans op werk biedt, spelen er ook selectiemechanismen op de arbeidsmarkt. Allochtone schoolverlaters met een administratief diploma vinden minder snel werk dan autochtonen, maar ook minder snel dan allochtone schoolverlaters met een technisch diploma. [15]

Voor laaggeschoolde allochtonen bestaan er allerlei maatregelen die gericht zijn op activering, op competentieversterking, trajectwerking enzovoort. Ook over die maatregelen is al wat onderzoek gevoerd. De activering heeft duurzame tewerkstelling als doel. Om die te bereiken benadrukken onderzoekers echter ook het belang van sociale activering. Dit kan intern in ateliers, via voortrajecten, of extern via bijvoorbeeld kringwinkels. [16] Relatief nieuwe initiatieven als EVC-trajecten (elders verworven competenties) worden sterk bepleit. [9] [13] [8] Zeker als die trajecten breed gedragen kunnen worden door bijvoorbeeld OCMW, werkgevers, onderwijs en opleidingsverstrekkers.

Minder nieuw en dus al meer onderzocht zijn de diverse activeringsmaatregelen, zowel de federale (ACTIVA, Artikel 60, SINE...) als de Vlaamse (lokale diensteneconomie, sociale werkplaatsen, WEP, invoeg...). Grote lijnen daarbij zijn de relatief goede vertegenwoordiging van allochtonen als kansengroep, maar een heel wisselend resultaat qua doorstroming naar het normale economische circuit. Voor een meer gedetailleerd overzicht *lees* + Activering: maatregelen (p. 53). VDAB en WSE hebben ook een monitor waarop het bereik van allochtonen bij Vlaamse activeringsmaatregelen en trajectwerking kan worden geraadpleegd. (zie cijferbronnen)

Los van de cijfers over bereik en doorstroming worden er binnen onderzoeken ook wel bedenkingen geformuleerd bij de wildgroei aan maatregelen en de samenwerking tussen verschillende diensten (bv. OCMW, VDAB en RVA). *Lees meer* + Activering: afstemming (p. 54)

Hooggeschoolde allochtonen en overkwalificatie Hoe hoger de scholing, hoe groter de kans op werk. Die regel wordt bevestigd door de cijfers van autochtonen en allochtonen. Er is echter een kloof van 26% die onveranderd van laag- over midden- tot hooggeschoolden loopt. Of je nu hoog- of laaggeschoold bent, als niet-EU-migrant heb je 26% minder kans op werk.

De crisis heeft vooral gevolgen gehad voor de groep van middengeschoolden. Bij de hooggeschoolden is de lichte vooruitgang die zij gemaakt hadden, weer tenietgedaan. [5]

Bovendien wijzen de studies niet alleen op een hogere werkloosheid. Ook bij uiteindelijke tewerkstelling rijzen er problemen: ongeveer 60% van de hooggeschoolde niet-EU-migranten is overgekwalificeerd, terwijl dit voor hooggeschoolde autochtonen slechts 22% is. [13] De regio van herkomst, bijvoorbeeld EU of niet EU, en het geslacht blijken heel duidelijk samen te hangen met overkwalificatie: vrouwelijke niet-EU-migranten zijn de meest problematische groep. Ook overdraagbaarheid van kwalificaties tussen landen speelt een belangrijke rol. Het onderzoek leidt ook tot adviezen betreffende knelpuntberoepen, het belang van arbeidsbemiddeling en domeinspecifiek taalonderwijs op hoog niveau. (*Lees meer* + Overkwalificatie: adviezen (p. 54)

Effect van naturalisatie en migratiereden Naturalisatie verhoogt de kans op werk en ook die op beter betaalde banen en op werk bij de overheid. [5]

Deelt men migranten in naar migratiereden, dan hebben asielmigranten de laagste kans op arbeid. Voor gezinsmigranten ligt de kans hoger, voor arbeidsmigranten het hoogst. [5]

Anderstaligen Werk is dé hefboom om aan armoede te ontsnappen, op voorwaarde dat duurzame tewerkstelling het doel is. Activeringstrajecten kunnen daarin een belangrijke rol spelen. Mensen kunnen echter pas starten met een activeringstraject als ze het niveau 1.1 Nederlands halen. Dat niveau wordt in talrijke gevallen pas na enige tijd gehaald. Soms vormen wachtlijsten de oorzaak, soms langzame verwerking. Ondertussen komen deze mensen niet in aanmerking voor de activeringstrajecten of opleidingen bij de VDAB. Ironisch genoeg versterkt de verplichting om Nederlands te volgen hun armoede en isolement. [17] [18] Sommige mensen die de cursussen gevolgd hebben, raken daarna nog niet aan werk vanwege de te hoge taaleisen van werkgevers. Soms verwachten die vlot taalgebruik, terwijl basiskennis eigenlijk voldoende is. Wie werk heeft, leert gaandeweg Nederlands, krijgt het gevoel de tijd in het gastland zinvol te besteden en zijn competenties te kunnen ontwikkelen en krijgt zo de gelegenheid om sociale contacten op te bouwen. [17]

Verklaringen

Waar liggen de oorzaken? Er zijn onderzoeken die op zoek gaan naar verklaringen voor die slechte arbeidsmarktpositie. Bij de lange werkloosheid of moeilijke intrede op de arbeidsmarkt zouden vooral discriminatie, een rigide arbeidsmarkt en etnisch-culturele factoren spelen. Discriminatie spreekt voor zich. Op een rigide arbeidsmarkt biedt een aanzienlijke werknemersbescherming zekerheden aan wie aan het werk is, maar werpt ze drempels op voor wie dat niet is. Onder etnisch-culturele factoren worden hier onder andere kennis en houding tegenover onderwijs en gezinsvorming en rolpatronen begrepen. Dit leidt mee tot de dramatische werkzaamheidscijfers bij allochtone vrouwen.

Maar wat, indirect via onderwijs, een heel belangrijke rol speelt is de sociaal-economische situatie. Onderwijs slaagt er immers niet in kansenongelijkheid te keren. Het bestendigt kansarmoede. Het lagere opleidingsniveau verklaart een groot deel van de verschillen in werkomstandigheden en uitdagend werk. De etnisch-culturele factor is dus maar één van de verklarende factoren, naast belangrijke andere.

Lees meer [+](#) Werkgelegenheid: verklaringen (p. 51)

Goede praktijken

Non-discriminatiecode. De sectorconsulenten van Diverscity hebben samen met de sociale partners een handleiding en modelvoorbeeld non-discriminatiecode uitgewerkt. Deze code kan een eerste stap zijn naar een diversiteitsplan.

Meer informatie [i](#)

Diversiteitsplannen Lokale besturen kunnen voor hun personeelsbeleid een diversiteitsplan invoeren. Meer informatie [i](#) over de opmaak van een diversiteitsplan.

Via het RESOC kunt u in principe voor uw gemeente een overzicht van (door derden) ingediende diversiteitsplannen opvragen.

Een job in uniform (Oost-Vlaanderen) In Oost-Vlaanderen is het project 'Een job in uniform' opgezet. Het is een samenwerkingsproject dat gericht is op een diverser personeelsbestand in 'uniformjobs'. Het project wil de kansen verhogen om een functie in uniform uit te oefenen. Tegelijk streeft het naar een betere weerspiegeling van een diverse maatschappij in het personeelsbestand van de overheid. Acties zijn onder meer: informatiesessies, een vrijwillige test en voortrajecten.

Meer informatie [i](#)

OpStap (Boom) Enkele jaren geleden creëerde de gemeente Boom het laagdrempelige contactpunt OpStap. Jongeren konden er rechtstreeks of via bemiddeling terecht met al hun vragen over werkgelegenheid. OpStap begeleidt deze jongeren in hun zoektocht naar werk door hen letterlijk mee op stap te nemen doorheen het kluwen van de arbeidsmarkt. Daarnaast organiseerden de medewerkers van het project OpStap op regelmatige tijdstippen overlegmomenten met arbeidsmarktpartners om hen te sensibiliseren, werkgevers of werkgelegenheidsinitiatieven een breder inzicht te geven in de doelgroep of hen vertrouwder te maken met de problemen waarmee sommige jongeren geconfronteerd worden (alleenstaand moederschap, geen diploma hebben...)

Meer informatie

@Work! (Antwerpen) Het project @Work! van vzw De8 is opgevat als een vangnet voor werkzoekende, allochtone jongeren die het spoor naar werk bijster zijn. De jongeren worden op maat begeleid op weg naar werk, een opleiding of het OCMW.

Meer informatie

Hooggeschoolde nieuwkomers (Antwerpen) Eveneens van vzw De8 is het project hooggeschoolde nieuwkomers. De8 was partner in een ESF-dossier van VDAB rond deze doelgroep en werkte drie pistes naar tewerkstelling uit:

- een opleiding tot uitzendconsulent in samenwerking met Cevora
- matching tussen mensen met boekhoudprofiel en de uitzendsector in samenwerking met Vooruitzenden
- een traject naar de chemische sector in samenwerking met Acta

Meer informatie

Peterschap Allochtoon Ondernemerschap (Limburg, Antwerpen) Het project 'Peterschap Allochtoon Ondernemerschap' is een project van Vlaamse Jonge Ondernemingen in samenwerking met STEBO (Limburg) en CISO VZW (Stad Antwerpen). Het project is oorspronkelijk tot stand gekomen binnen de oproep Managers van diversiteit.

Binnen dit project konden allochtone en autochtone leerlingen kennismaken met ondernemers van niet-Belgische afkomst. De doelstelling was vooral jongeren te sensibiliseren tot ondernemerschap maar ze ook kennis te laten maken met succesvolle allochtone ondernemers.

Meer informatie

Traject naar werk. Analfabete anderstaligen (Mechelen, Antwerpen) Onder meer in Mechelen en Antwerpen zijn er projecten opgezet die zich expliciet richten op trajecten met laaggeletterde anderstaligen. De ervaringen uit die projecten zijn samen met tips en aanbevelingen gebundeld in een draaiboek: 'traject naar werk. Analfabete anderstaligen'.

Meer informatie

Lokaal tewerkstellingsproject (Leuven) In 1996 nam de stad Leuven het initiatief om 25 bestaansminimumtrekkers (later 30) in te zetten als straatveger bij de reinigingsdienst en als hulparbeider bij de groendienst in het kader van Artikel 60. Vanaf 2001 kregen de beste krachten nadien een contract van activabaan voor een periode van drie jaar. De voorrang ging naar allochtonen en laaggeschoolden. Van bij de start van het project was het de bedoeling van het stadsbestuur deze tijdelijke werknemers via tewerkstelling, intensieve begeleiding en vorming een perspectief op langdurige tewerkstelling te bieden. Dit was enkel mogelijk wanneer ze op termijn in het examen voor ongeschoold arbeider zouden slagen.

Naast tewerkstelling van laaggeschoolden en allochtonen is de inburgering van de allochtonen een belangrijk aspect van dit project. Alle allochtonen volgen gedurende twee halve dagen per week Nederlandse les bij Open School. Wie voldoende Nederlands kent volgt ook een attitudetraining die door de VDAB speciaal op maat werd gemaakt.

In 2004 liepen de eerste driejarige contracten van activabaan af en dreigde de stad Leuven vele goede arbeidskrachten te verliezen. De gemeenteraad keurde in 2004 een duurzaam tewerkstellingproject goed waarmee de betere activa's die einde contract waren, als contractueel voor onbepaalde duur aangeworven konden worden op het ongeschoolde niveau E. Zij moesten hiervoor slagen in een doorstromingsproef.

Vanaf dan werden 23 plaatsen voorbehouden als instroom, ingevuld door Artikel 60- en activabanen en 25 plaatsen als doorstroming naar duurzame tewerkstelling, ingevuld met contracten van onbepaalde duur. In totaal dus 48 arbeidsplaatsen.

Meer informatie

Voortraject anderstalige nieuwkomers (Kortrijk) Het OCMW Kortrijk organiseert een voortraject voor anderstalige nieuwkomers. Enerzijds om het traject dat ze kunnen verwachten bij het OCMW te verduidelijken maar evenzeer omdat ze niet altijd weten wat de keuze voor een bepaalde betrekking allemaal inhoudt. Er wordt uitgebreid de tijd genomen om samen met hen weloverwogen te kiezen. Mensen kunnen een werkstage volgen zodat ze bijvoorbeeld weten wat schoonmaken in een rusthuis betekent. Er wordt ook samengewerkt met Mentor vzw, een opleidings-, begeleidings- en adviescentrum voor werkzoekenden en werkgevers. Twee consultants stellen de sterktes en de zwaktes van de cliënten vast: of iemand sociaal vaardig is, een fijne motoriek heeft, liever alleen werkt... Samen met de cliënt bekijken ze vervolgens aan welke competenties en zwaktes ze willen werken. Meer dan 50% van de mensen die zo'n activeringstraject volgden, konden doorstromen naar regulier werk. [18]

Meer informatie

Latent Talent (Gent) Latent Talent is een werkgroep van Gent, stad in werking, die zich over de arbeidsmarktpositie van geschoolde allochtonen buigt, met de nadruk op Turken en Maghrebijnen. Deze werkgroep startte onlangs het project 'ambassadeurs'.

Vijftien vrijwilligers worden getraind om het woord te nemen als, voor en over geschoolde allochtonen. Deze 'ambassadeurs' nemen het woord op evenementen van en voor werkgevers om ervoor te zorgen dat meer allochtone jongeren kunnen deelnemen aan de arbeidsmarkt (reguliere werkgelegenheid, werkervaringsplaatsen en stageplaatsen). Daarnaast kunnen ambassadeurs (op andere evenementen) allochtone jongeren en hun ouders motiveren en mobiliseren om in een opleiding te investeren.

Meer informatie

Klare taal rendeert Het stappenplan 'Klare taal rendeert' leidt een werkgever stap voor stap naar de invoering van een taalbeleid. 'Klare taal rendeert' richt zich vooral naar intermediairen die met werkgevers in dialoog treden: projectontwikkelaars, sectorconsulenten, jobcoaches van bijvoorbeeld RESOC, werkgeversorganisaties, sectorfondsen, VDAB, vakbonden, sociale ondernemingen, lokale overheden enzovoort. 'Klare taal rendeert' bestaat uit twee instrumenten: een taalomgevingsanalyse en een taalscan.

Meer informatie

Taalbeleid (Halle) Het OCMW-personeel vond het niet eenvoudig met anderstalige klanten te communiceren. In welke taal spreken we met nieuwkomers? Wanneer schakelen we over op Nederlands? Als antwoord hierop werkten een enthousiaste taalwerkgroep en het Huis van het Nederlands (HvN) Vlaams-Brabant een taalbeleid uit.

1. Het OCMW Halle engageerde zich om:
  - een taalwerkgroep op te richten;
  - vorming voor het personeel te organiseren: tips en tricks over toegankelijk taalgebruik (door HvN Vlaams-Brabant);
  - schriftelijke documenten talig toegankelijk te maken;
  - een pictogrammenboekje te ontwikkelen;
  - in de toekomst een taalcoach aan te werven.
2. OCMW Halle voerde een aantrekkelijke communicatiecampagne om het taalbeleid bekend te maken bij hun cliënteel:
  - lancering van de slagzin: 'Elkaar begrijpen is tof. Doe je mee?' Die was te lezen op de sleutelhangers en de snoepjes in de kauwgomballenautomaat;
  - in het onthaal hing men labeltjes op verschillende zaken met de Nederlandse benaming erop;
  - een taalmarkt voor de cliënten: aanbod NT2 en activiteiten om het belang van Nederlands in de verf te zetten;
  - de wervende visietekst werd officieel onthuld.

Meer informatie

Lokale Diensten voor Buurtgerichte kinderopvang Stampertje (Lokale Diensten OCMW Brugge)

Stampertje is een occasionele kinderopvang voor kinderen van drie maanden tot vier jaar. De opvang richt zich tot ouders die voor enkele uurtjes per week kinderopvang nodig hebben. De reden voor die kortopvang kan zeer divers zijn: doktersvisite, dringende boodschappen, sollicitatiegesprek, opleiding, korte draaglastvermindering.

Meer informatie

Klantenparticipatie (Antwerpen) OCMW Antwerpen laat haar klanten aan het woord via klantengroepen/klantenparticipatie. Men ziet die participatie niet enkel als middel maar ook als een vorm van sociale activering. Een van de klantengroepen is de Klantengroep Hoogopgeleide nieuwkomers: klanten laten spreken over welke obstakels zij ondervinden voor een optimale snelle integratie en samen met hen doelstellingen zoeken. Hen informeren over taalcursussen, procedures gelijkstelling diploma's, opvoedingsondersteuning, sport en cultuuraanbod. Het organiseren van vorming over de arbeidsmarkt en de verwachtingen van werkgevers, leren solliciteren, ...

Contact

Buitenshuis werken of thuiswerken? Ella vzw (het vroegere SAMV) ontwikkelde een informatiebrochure voor allochtone vrouwen en intermediairen. Met deze brochure wil de organisatie de vrouwen die buitenshuis willen werken, ondersteunen en correct informeren. Verschillende onderwerpen in verband hiermee komen ter sprake: werk zoeken, opleidingen volgen, erkenning van buitenlandse diploma's, combinatie werk en gezin, kinderopvang, pensioenwetgeving enzovoort. De brochure werd geschreven in het kader van het MIRA-project (Mediacampagne rond Interculturaliteit in Relatie tot de Arbeidsmarkt). Het project is ontstaan als antwoord op een reële behoefte aan positievere beeldvorming van de Vlaamse allochtone gemeenschap. Andere partners van het project waren De Overmolen, Minderhedenforum, VDAB, filmatelier Flying Carpet en de VRT.

Meer informatie

Winst for life Vormingspakket, methodiekenbundel en informatiebrochure voor allochtone jongeren. 'Winst for Life' is erop gericht hen te doen nadenken over de mogelijkheid om door te studeren. Via het pakket wil men de jongeren empoweren zonder de moeilijkheden en hindernissen uit de weg te gaan. Concreet gebeurt dit aan de hand van verhalen en getuigenissen van studenten en pas afgestudeerden van diverse afkomst.

Daarnaast vindt de lezer informatie over studiekeuzehulpmiddelen, over het opleidingsaanbod, de onderwijsvormen en alternatieve trajecten, over toelatingsvoorwaarden, over studiebeurzen, studentenjobs en de opties als het toch niet lukt.

Meer informatie

Bedrijfsbeheer voor kansengroepen Mensen uit kansengroepen die overwegen hun eigen bedrijf op te richten, kunnen op maat een reguliere cursus Bedrijfsbeheer volgen, leidend naar het officiële getuigschrift bij de eigen lesgever (centrale examencommissie niet verplicht). Voor anderstalige nieuwkomers en (zeer) kortgeschoolde werkzoekenden duurt het traject drie tot zes maanden. Midden- en hooggeschoolden kunnen het getuigschrift in één maand tijd behalen, vooral handig voor wie een zaak wil overnemen en zich dus dringend in orde moeten stellen met de vestigingswet. Jonge werkzoekenden (-30) kunnen een maandelijkse RVA-uitkering krijgen (ook wie normaal geen recht heeft op een wacht- of werkloosheidsuitkering) + een premie van 375 euro gedurende maximaal zes maanden. Voor hen is de opleiding gratis. Het is ook mogelijk het grootste gedeelte via het internet te volgen (tot 75%): de cursus wordt aangeboden op een professioneel en interactief leerplatform in eenvoudig Nederlands (niveau NT2-2 vereist).

Meer informatie [viabo](#) of *informatie wordwatjewil*

Meer weten?

Cijferbronnen:

Arvastat (VDAB) tot op gemeentelijk niveau (snel beschikbaar, maar niet altijd 100% zuiver)

Steunpunt WSE (pas na enige tijd beschikbaar, maar accurater): www.werk.be/cijfers/, ook lokale cijfers

Activeringsmaatregelen op provinciaal niveau, o.a.

Antwerpen: www.provant.be

POD Maatschappelijke Integratie: statistieken (tewerkstellingsmaatregelen, opleiding...) www.mi-is.be

Onderwijs

Het Vlaamse onderwijssysteem krijgt vaak lof omdat het van een hoog niveau is. Even vaak weerklinkt echter ook kritiek omdat het er niet in slaagt de kansen van kinderen uit sociaal-economisch zwakke gezinnen te verhogen. Veel allochtonen slepen zich door ons onderwijssysteem. Vaak stromen ze ook ongekwalificeerd uit.

Bovendien is, zeker in een aantal steden, een scheiding gegroeid tussen zogenaamde 'goede' witte scholen en 'mindere' zwarte scholen. Dit staat haaks op de wens van bijna alle ouders om hun kind in een goede, gemengde school in te schrijven.

Om die problemen weg te werken is er veel mogelijk binnen het onderwijs zelf, maar ook het flankerend onderwijsbeleid biedt mogelijkheden om aan kansen te werken.

Vaststellingen

• Prestaties

Als regelmatig terugkerende graadmeter is het PISA-onderzoek een belangrijk referentiepunt geworden in het onderwijslandschap. PISA is een driejaarlijks onderzoek naar de prestaties van leerlingen in een hele reeks landen (zeventig landen of grote regio's). Er zijn drie tests opgenomen: leesvaardigheid, wiskunde en wetenschappen.

Naast de zuivere prestatiescores, die ook in de laatste versie weer goed zijn, is er ook oog voor sociale ongelijkheid. Voor leesvaardigheid is de kloof tussen de sterke en zwakke leerlingen zeer vergelijkbaar met die in alle OESO-landen. In PISA 2009 presteerde de groep zwakste lezers ook beter dan vroeger, waarmee de kloof dus verkleinde. Voor wiskunde en wetenschappen bleef de kloof gelijk. [19] [20]

Tot zover het goede nieuws. De cijfers tonen ook dat er nergens een zo sterke samenhang is tussen prestaties en sociaal-economische achtergrond als in België. Bovendien is die impact van sociaal-economische status op hun leesprestaties niet veranderd sinds 2000. [19] [20]

De laagpresteerders zijn voornamelijk afkomstig uit een sociaal-economisch zwakker milieu. De allochtone bevolking binnen ons land is daarin oververtegenwoordigd. De cijfergegevens uit het PISA-onderzoek voor migranten van de tweede generatie ondersteunen deze stelling: op basis van PISA 2006 concludeerden onderzoekers dat we voor deze groep nergens in de geïndustrialiseerde wereld een even grote kloof vinden tussen de prestaties van allochtone en autochtone kinderen. [21]

Basisonderwijs Van de leerlingen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond heeft 9 à 13% al van bij de start van het basisonderwijs een schoolachterstand. Die loopt verder op doorheen het basisonderwijs.

Secundair onderwijs Binnen het secundair onderwijs duiken verschillende problemen op, vaak ook in combinatie. Bij de start van het secundair onderwijs heeft 52% van de Turkse meisjes en 46% van de Marokkaanse jongens een schoolachterstand opgelopen.

Niet enkel die achterstand is een probleem, er is proportioneel ook een grotere groep die in de B-instroom instapt: 50% van de Turkse meisjes en 41% van de Marokkaanse meisjes. Ter vergelijking: bij autochtone meisjes is dat gemiddeld maar 10%. De B-stroom vangt leerlingen op die al moeilijkheden hadden in het basisonderwijs. In principe biedt de B-stroom mogelijkheden om nog in de A-stroom terecht te komen, maar in de praktijk gebeurt dit zelden.

Een derde probleem manifesteert zich bij de keuze voor algemeen (ASO), technisch (TSO) of beroeps- (BSO) secundair onderwijs. Opnieuw zijn vooral Turkse en Marokkaanse leerlingen oververtegenwoordigd in het

BSO, terwijl over het algemeen ASO het populairst is. Ook het gekende watervalfenomeen doet zich voor, al zijn de verschillen met autochtone leerlingen hier eerder klein. De verklaring hiervoor is dat er voor de grote groep die start in de B-instroom of het BSO ook al meteen niet veel waterval meer mogelijk is.

Wat de uitstroom uit het secundair onderwijs betreft, procentueel kennen allochtone meisjes een betere uitstroom dan allochtone jongens. Toch zijn de verschillen tussen autochtonen en allochtonen binnen elk geslacht groot. Zo hebben, in vergelijking met hun autochtone seksegenoten, jongens twee keer zo veel kans om ongekwalificeerd uit te stromen (30% in plaats van 13%) en meisjes zelfs drie keer zo veel (25% ten opzichte van 7%).

Bijna de helft van de Turkse en Marokkaanse jongeren verlaat het secundair onderwijs zonder diploma. [22] [23]

Hoger onderwijs Weinig allochtone leerlingen beginnen aan hoger onderwijs. Een deel van de verklaring kan worden gevonden in de ongekwalificeerde uitstroom van de allochtone jongeren. Daarnaast kennen ze het hoger onderwijs niet genoeg en/of vormen de hoge kosten van hogeschoolstudies een drempel voor deze jongeren.

Uit recente bronnen blijkt dat allochtone meisjes meer dan vroeger hun weg vinden naar het hoger onderwijs én dat hun slaagpercentages ook hoger liggen. In grote steden kiezen Marokkaanse meisjes steeds meer voor hogere studies met toekomstperspectieven. Toch opteren er nog altijd velen voor personenzorg, mode en-zovoort, ten nadele van algemene universitaire opleidingen. Turkse en Marokkaanse jongens kiezen verhoudingsgewijs net vaker dan autochtone leerlingen voor een universitaire opleiding. Meisjes mikken dus lager dan autochtonen, jongens net hoger.

Allochtone studenten kennen lagere slaagpercentages in het hoger onderwijs, zeker jongens. Waar bij autochtone jongens de helft slaagt, is dat bij Turkse en Marokkaanse jongens slechts een kwart van de studenten. Vaak is dit eerder het gevolg van vroegtijdig afhaken dan van slechte examenresultaten. [22]

• Welbevinden

Een Limburgs onderzoek concludeert: al gaan allochtone leerlingen bijna even graag naar school, ze gaan duidelijk anders graag naar school. Allochtone jongeren zouden hun welbevinden eerder baseren op de sociale aspecten op school, terwijl autochtone jongeren meer gericht zijn op het leerproces. [24]

Allochtone leerlingen lijken zich neer te leggen bij hun mindere schoolprestaties, bij zittenblijven of in een watervalstelsel terecht komen, en ze maken er op school dan gewoon maar het beste van.

Ander onderzoek legt een verband tussen de sociaal-economische achtergrond en onverschilligheid ten opzichte van school en onderwijs. Wellicht is die onverschilligheid de keerzijde van een onderwijssysteem dat de kansen voor leerlingen van sociaal-economisch zwakke milieus toch niet verhoogt. [25]

Verder is er een verband tussen de populatie van de school en het welbevinden van zowel allochtone als autochtone leerlingen. (zie het volgende punt over concentratiescholen)

Ook is het discours over allochtone leerlingen en onderwijs dikwijls een negatief discours, dat vooral op de problemen toegespitst is. Ter illustratie: de problematiek van de (thuis)taal. Zelden wordt de kennis van een extra vreemde taal als Turks of Arabisch als een meerwaarde gezien. Terwijl het net als bij Frans of Engels gaat om meertaligheid. Een negatief discours heeft vanzelfsprekend ook gevolgen voor het welbevinden.

• Concentratiescholen

‘Schoolgaan in een concentratieschool heeft negatieve gevolgen.’ Wetenschappelijke studies bevestigen deze uitspraak. Maar niet voor iedereen en ook niet op alle vlakken. Zo is er op een aantal vlakken geen negatieve invloed voor autochtone leerlingen maar wel voor allochtone leerlingen. Of er is wel invloed op het welbevinden, maar niet op de prestaties.

Prestaties Voor (wiskunde)prestaties toont onderzoek aan dat vooral de sociaal-economische achtergrond speelt en niet de concentratie allochtone leerlingen op school.

De mindere prestaties hangen samen met een onverschilligheidsgevoel ten aanzien van het hele schoolgebeuren. Dit hangt op zijn beurt samen met de lagere sociaal-economische klasse. [25]

Voldoende identificatie met het gastland? Voor allochtone leerlingen geldt: hoe groter de concentratie, hoe minder ze zich associëren met Vlaanderen/België. [26] Voor autochtone leerlingen geldt net het omgekeerde: hoe groter de concentratie allochtone leerlingen, hoe groter de identificatie.

Een dubbele nuancering is echter op zijn plaats:

- Als men over de etnische grenzen heen vriendschappen heeft, dan heeft de concentratie geen effect.
- Er is een verschil tussen scholen met bijvoorbeeld uitsluitend Turkse of Marokkaanse kinderen en scholen met een heel diverse allochtone populatie. Hoe groter de etnische diversiteit onder de allochtone leerlingen, hoe kleiner de Vlaams-Belgische identificaties bij zowel autochtone als allochtone leerlingen. Dus hoe meer verschil, hoe kleiner de identificaties met het gastland.

Welbevinden, eigenwaarde en pestgedrag Voor allochtone leerlingen geldt: hoe kleiner de concentratie, hoe lager het welbevinden of de eigenwaarde en hoe groter de kans om gepest te worden.

Voor autochtone leerlingen geldt voor het welbevinden het omgekeerde: zitten zij in een 'zwarte' concentratieschool, dan stijgt hun eigenwaardegevoel. Op pesten heeft concentratie voor hen geen invloed. [27] [28] Opnieuw is er een belangrijke nuancering: de ondersteunende houding van de leerkracht of de school heeft een zodanig mediërend effect dat deze in staat is de invloed van concentratie te neutraliseren.

• Spijbelen en problematisch gedrag

De spijbelcijfers van de Vlaamse overheid geven aan dat niet-Belgische leerlingen vaker problematisch afwezig zijn. Vooral bij leerlingen met een Oost-Europese nationaliteit vinden we relatief meer leerlingen terug met problematische afwezigheden. [29]

Maar er zijn nog meer relevante correlaties, want ook oververtegenwoordigd zijn leerlingen uit het BSO en de B-instream. Daarenboven is er een duidelijke samenhang tussen schoolse vertraging en problematische afwezigheid. Ook hebben steden meer dan landelijke gemeenten te kampen met dit probleem. We zien dezelfde kenmerken en correlaties opduiken als bij het algemeen schools presteren.

Het is evident dat spijbelen een afgeleid probleem is, een gevolg van vele andere problemen. Die kunnen te maken hebben met de leerling, de school, de ouders, de samenleving en het beleid.

Ter illustratie vermelden wij hier de socio-emotionele en economische problemen van de leerling, motivatie, een laag welbevinden, laaggeschooldheid van de ouders of preciaire thuissituatie en het beperkte uitzicht op werk na de schoolloopbaan.

Motivatie is een leerlinggebonden oorzaak, maar welbevinden niet noodzakelijk. En ook een slecht schoolklimaat of een beperkt uitzicht op werk kan samenhangen met motivatie.

Bepaalde auteurs zien een samenhang van problematisch gedrag op school met de straatcultuur, eerder dan met de etnisch-culturele achtergrond. Deze theorie is nog niet wetenschappelijk getoetst. Ze stelt dat geen van de typisch aan overlast gekoppelde gedragingen verklaard kan worden door bijvoorbeeld de Marokkaanse cultuur. Wel zijn die gedragingen te verbinden aan straatcultuur. Jongeren zijn dan ontkoppeld geraakt van de klassieke instituties, normen worden niet ontwikkeld via traditionele instituties (school, gezin, moskee) maar via de institutie 'straat'. Op lange termijn ontwikkelen de jongeren een soort defensieve persoonlijkheid gebaseerd op de waarden afkomstig van de straat. Uit deze theorie vloeien volgende beleidsaanbevelingen voort:

- het schoolklimaat verbeteren;
- kennis van de werking van de straatcultuur verhogen;
- leren omgaan met defensieve persoonlijkheden;
- bredeschoolprojecten opzetten. [30]

• Taal

Het Vlaamse onderwijs is sterk georiënteerd op het Nederlands. Vaak beschouwt men het Nederlands-onkundig zijn als belangrijke oorzaak voor schools falen. Ook zijn tal van initiatieven gericht op het verwerven of bijspijkeren van de Nederlandse taal.

Wie de instructietaal niet voldoende beheerst, ondervindt dat vast en zeker als een belemmering. Wetenschappelijk onderzoek stelt een verband vast tussen het hebben van een andere thuistaal dan het Nederlands en de lagere prestaties in ons onderwijssysteem. Toch waarschuwen onderzoekers voor veralgemeningen: als gezinnen met een andere thuistaal thuis Nederlands beginnen te spreken, leidt dat op zich niet tot betere prestaties. Belangrijk is een goed beheerste en ontwikkelde taal als thuistaal. Dit betekent dat wie thuis een vreemde taal goed spreekt, op school tot betere taalverwerving komt. Meer dan wie thuis een gebrekkige vorm van Nederlands spreekt.

De taalkloof is ook in grote mate een sociale kloof. Zo zullen sociaal-economisch sterke anderstaligen het beter doen dan Nederlandstalige gezinnen die sociaal-economisch zwakker zijn. Het gaat immers om een andere taalvariant: complex, wetenschappelijk, andersoortige thema's behandelend. Daarom wordt aanbevolen niet enkel in te zetten op de taal. Behandeling van de hele problematiek vereist immers een combinatie van maatregelen. In een aantal gevallen is het taalprobleem een afgeleide van de sociaal-economische en etnisch-culturele achtergrond. [31]

Ook wordt er gepleit om de thuistaal een grotere en meer gerespecteerde plek binnen het onderwijs te geven. Om het welbevinden van de leerlingen te verbeteren kan men het aanwezige potentieel aan meertaligheid, en dus de kennis van de moedertaal, positief aanwenden, zoals dat elders in Europa al gebeurt. [31]

• Stereotypering en discriminatie

Allochtone ouders krijgen vaak het verwijt te weinig betrokken te zijn bij de schoolse opvoeding van hun kind. Vanuit het perspectief van de school, de leerkrachten of de andere ouders zijn zij weinig aanwezig op oudercontacten, is er weinig draagvlak om gezamenlijk problemen aan te pakken, is de taal een barrière, krijgt het kind te weinig ondersteuning of aanmoediging, treden ze te laks op bij spijbelen enzovoort. Voor de enen zijn ze slachtoffer, voor de anderen onkundig op vele vlakken, vreemd of niet geïntegreerd of niet betrokken bij het schoolgebeuren.

Een Nederlands-Vlaams onderzoek ging na hoe het zit met het omgekeerde perspectief: dat van de allochtone ouders op de school of het onderwijssysteem. Ook daar kunnen we spreken van een negatieve stereotypering. Allochtone ouders zien binnen ons onderwijssysteem een grote focus op kennis, maar weinig op opvoeding of waarden, een grote nadruk op kritische zin, maar weinig erkenning voor waarden die van thuis uit meegegeven worden, noch voor de taal, noch voor de cultuur, noch voor de godsdienst. Het onderwijs installeert op die manier kritische zin bij de leerlingen, maar door de ouders en hun waarden en cultuur niet te erkennen, plaatst de school hen in een onmachtpositie, want wat voor ouders waardevol is, heeft geen plek binnen het schooldiscours. Boven op die onmacht krijgen de ouders dan nog het verwijt niet betrokken genoeg te zijn.

Ook hebben allochtone ouders het moeilijk met het feit dat de school een heel ruime plaats in de opvoeding opeist (op een jonge leeftijd naar school, lange schooldagen) maar paradoxaal niet mee de verantwoordelijkheid wenst te dragen wanneer er opvoedingsproblemen opduiken bij de kinderen. Want volgens de school zijn die dan volledig te wijten aan de opvoeding thuis en niet aan de ruime tijd die ze op school doorbrengen.

Ouders hebben het gevoel dat het onderwijs een verborgen curriculum hanteert: kinderen zo veel mogelijk afstand te laten nemen van ouders en land en cultuur van oorsprong. [32]

Soms is er ook een verschillende opvatting over leren. Leren staat bij veel ouders gelijk met observatieleren en adequaat gedrag. Een andere invulling van leren vraagt een andere rol als opvoeder. Vanuit de school wordt hun manier van opvoeden echter vaak geïnterpreteerd als fout omdat ze niet overeenkomt met het aanscherpen van kritische zin. [33]

Discriminatie Het aantal meldingen over discriminatie in het onderwijs stijgt. En er is een stijgend aantal verzoekschriften waarin discriminatie in de inschrijvingsproblematiek centraal staat. [34]

Qua ervaren discriminatie rapporteren Turkse en Marokkaanse mannelijke leerlingen het vaakst dat zij gediscrimineerd worden (oneerlijke of vijandige behandeling op basis van achtergrond of afkomst). [23]

Verklaringen

• Verklaringen op vlak van prestaties

Wat veroorzaakt de ondermaatse schoolprestaties van allochtone leerlingen in het Vlaamse onderwijs? Enkelvoudige oorzaken bieden te weinig verklaring. Het gaat dus om een samenspel tussen verschillende factoren. Onderzoek wijst in de eerste plaats in de richting van het sociaal-economisch milieu. Een moeilijke integratie verzwakt verder de kansen. Daarnaast verkleint het zittenblijven de kans op afstuderen en speelt taal een belangrijke rol. Ten slotte leidt het fenomeen van concentratiescholen tot lagere kansen. Het zijn immers de sociaal-economisch zwakkere groepen die het meest te lijden hebben onder de segregatie binnen het onderwijs. [21] [22]

Specifiek voor het hoger onderwijs speelt, behalve de al genoemde factoren, vanzelfsprekend ook de oververtoegenwoordiging in BSO een rol.

Lees meer + Schoolprestaties: verklaringen (p. 55)

Deze ongelijke startkansen krijgt het onderwijs niet weggewerkt. Dit heeft te maken met de inrichting en structuur van het Vlaamse onderwijssysteem. De onderzoekers concluderen: uiteindelijk is ons onderwijssysteem zo gestroomlijnd dat een vroege achterstand nooit meer goedgeemaakt wordt. Voortdurende selectie en kanalisering zijn de mechanismen die daarvoor verantwoordelijk zijn. Onderwijs is bijgevolg geen kansengenerator maar een sanctionerende instelling.

Vanuit die vaststellingen aanbevelingen geven is niet evident. Vanzelfsprekend zijn er maatregelen binnen onderwijs mogelijk. Men kan bijvoorbeeld werken aan de selectiemechanismen en de kanalisering. Maar aangezien de start van leerlingen zo cruciaal is, moet er ook buiten het onderwijs aan startkansen gewerkt worden. Zo kunnen er ook in het hele flankerende onderwijsbeleid belangrijke zaken gerealiseerd worden zodat allochtone kinderen met minder of helemaal geen achterstand aan het schooltraject beginnen. [22] Ook tijdens de schoolloopbaan zelf kunnen stappen ondernomen worden. Men kan werken aan interetnische contacten en aan een goed ondersteunend contact met de leerkracht. [24] [35]

Een complexiteit aan oorzaken vraagt vaak ook een complex samenspel van oplossingen. Vanuit wetenschappelijke hoek worden vragen gesteld bij geïsoleerde acties om aparte problemen op te lossen. [31]

Bijvoorbeeld de sterke aandacht voor taal. Daar gaat vaak exclusief aandacht naartoe terwijl dit vaak slechts een afgeleide problematiek is van de sociaal-economische en etnisch-culturele achtergrond.

Bij de goede praktijken vermelden we het project 'Instapje'. Dit project richt zich op ontwikkelingsvaardigheden in de cruciale voorschoolse leeftijd. Het heeft bovendien aandacht voor de ouder-kindinteractie. De effectiviteit van het project is wetenschappelijk onderzocht [33] en de onderzoekers concluderen daarbij het volgende:

- het project heeft positieve effecten op de kwaliteit van de moeder-kindinteractie;
- er zijn positieve, maar niet significante, effecten gevonden op de cognitieve ontwikkeling van het kind;
- er zijn indicaties dat het project een groter effect heeft op de cognitieve ontwikkeling van kinderen uit kansarme gezinnen
- het project is effectiever voor allochtone tweedegeneratiegezinnen dan voor gezinnen waar (een van) de ouders eerste generatie zijn (is).

Dat laatste punt verklaren de onderzoekers met de hypothese dat er een kink is tussen de invulling van het concept leren en de rol van de opvoeder bij de doelgroep en bij het project. Daardoor vermindert de effectiviteit van het project. Hier ligt dus een uitdaging om het project zo aan te passen dat de doelstellingen bereikt worden zonder dat de aansluiting bij de cultuur van oorsprong verloren gaat. Onderzoek heeft immers ook aangetoond dat verbonden blijven met de cultuur van oorsprong bij ouders een beschermende factor vormt voor het welzijn van het gezin en de schoolloopbaan van de kinderen. [33]

• Verklarende mechanismen van segregatie en desegregatie

Segregatie Gezien de meeste beschikbare gegevens betrekking hebben op het basisonderwijs beperken we ons daartoe. Vaststelling: elke ouder wenst zijn kind in te schrijven in een goede, sociaal-etnisch gemengde buurtschool. Niemand wenst segregatie en toch zien we dit fenomeen geregeld en hardnekkig opduiken. Segregatie ontstaat en wordt in stand gehouden door een aantal individuele voorkeuren die als alles samenkomt, tot een samengesteld effect leiden. Kleine voorkeuren die men heeft, kleine keuzes die men maakt, leiden samengesteld tot het onbedoelde effect van segregatie.

Segregatie wordt veroorzaakt door drie mechanismen: ruimtelijke segregatie, andere motieven om een school te kiezen en een ongelijk inschrijvingsproces.

Om te beginnen zijn veel scholen een weerspiegeling van hun buurt. De ruimtelijke segregatie van bijvoorbeeld achterstandswijken zet zich door in de schoolpopulatie.

Vervolgens verloopt het keuzeprocess anders bij allochtone of sociaal-economisch zwakkere ouders dan bij autochtone of middenklassenouders. Zo zijn er andere kwaliteitscriteria. Of worden er verschillende drempels gehanteerd van wat nog 'aanvaardbaar' gemengd is. Voor autochtone ouders wordt de aanvaardbare drempel bereikt bij 30% allochtone leerlingen, bij allochtone ouders pas bij 50%. Ook is het begrip 'buurt' of nabijheid rekbaarder voor autochtone middenklassenouders.

Ten slotte is er ook een verschil in het inschrijvingsproces: enerzijds gebruiken allochtone of sociaal-economisch zwakkere ouders niet dezelfde informatie(bronnen), anderzijds is gebleken dat alleen al een voorkomen dat wijst op een andere etniciteit of geloofsovertuiging voldoende is om minder kans te hebben op inschrijving. Een andere thuistaal, een criterium dat in het kader van het gelijke onderwijskansen gebruikt zou mogen worden om te weigeren, speelt daarbij geen rol. Het vermoeden, bijvoorbeeld op basis van kledij, is voldoende. De onderzoekers wijzen met dit laatste punt op manifest vastgestelde discriminatie. Klaarblijkelijk gaan scholen uit van het principe dat allochtone leerlingen een grotere werklast en investering zullen veroorzaken. Dit is een van de hoofdredenen om de voorkeur te geven aan autochtone middenklassenleerlingen. Op vlak van geloof is vastgesteld dat een hoofddoek bij de moeder de inschrijvingskansen van het kind al vermindert.

Wanneer deze drie mechanismen elkaar versterken, ontstaat de 'witte' vlucht, steeds vaker gevolgd door een 'zwarte' vlucht van sociaal-economisch sterkere allochtonen. Eigenlijk, zo stellen de onderzoekers, heeft de sterke Vlaamse traditie in vrijheid van onderwijs zich vertaald in een vermarkte onderwijssituatie waar ouders met een migratieachtergrond en een lagere sociaal-economische status gemiddeld een zwakkere marktpositie bekleden dan autochtone en middenklassenleerlingen. Op die quasi-markt hebben allochtone ouders en ouders uit zwakkere sociaal-economische milieus vaker te kampen met doorverwijzingen en weigeringen. Dit geldt ook voor moslimouders. Dit zijn vormen van discriminatie. [36] *Lees meer* + Schoolsegregatie: verklaringen (p. 56)

Desegregatiebeleid: aanbevelingen vanuit onderzoeksresultaten Veel beleid is erop gericht concentratiescholen, de 'witte' en vooral de 'zwarte', gemengd te maken. Om beleidsmatig gepast op de problematiek van concentratiescholen te reageren, bevelen onderzoekers aan oog te hebben voor de nuances. Zo heeft het feit dat een school een concentratieschool is geen rechtstreekse invloed op de schoolprestaties en ook de identificatie met Vlaanderen/België hoeft niet noodzakelijk in het gedrang te komen. Tevens moet men bij bewuste desegregatie aandacht hebben voor het welbevinden van allochtone leerlingen. Er zijn ook effectieve maatregelen mogelijk binnen concentratiescholen zelf. Onderzoek wijst op het neutraliserende of positieve effect van een ondersteunende houding van de leerkracht of van interetnische vriendschapsrelaties.

Behalve de nuances zijn ook de grote lijnen niet zonder belang. In vele gevallen verbergt de concentratie allochtone leerlingen een concentratie aan sociaal-economische zwakkere gezinnen. Een etnisch desegregatiebeleid biedt daar geen adequaat antwoord op. Het is dan zinvoller in de kwaliteit van de concentratieschool te investeren of een goed ondersteunend klimaat te ontwikkelen. Een alternatief is middenklassengezinnen te stimuleren om hun kinderen in te schrijven in een concentratieschool (zie 'school in zicht' als goede praktijk [37]). Een van de bedoelingen is dan werken aan interetnische vriendschappen. [26]

De onderzoekers bevelen ook aan bij het desegregeren niet alleen aandacht te hebben voor de resultaten maar ook aan het interetnische schoolklimaat in niet-concentratiescholen te werken. Ook adviseren ze gemengde scholen beter in de markt te zetten bij middenklassenouders, een publiek dat gevoelig is voor marketing. [28] Verder dringen zij erop aan te zorgen dat de kennis over de inschrijvingsperioden en -voorwaarden tot bij iedereen geraakt. Het kan helpen deze informatie in de thuistaal ter beschikking te stellen. Een laatste advies is gericht op de inschrijvingsvrijheid van scholen. Gezien de vastgestelde discriminatie moet hieraan gesleuteld worden.

Goede praktijken

• Vooraf: flankerend onderwijsbeleid

Het lokaal flankerend onderwijsbeleid voegt aan het al langer bestaande lokale onderwijsbeleid een nieuwe, sector- en netoverschrijdende dimensie toe.

Er zijn verscheidene raakvlakken tussen het onderwijs en andere lokale beleidssectoren: veiligheid, kinderopvang, mobiliteit, sociaal beleid, werkgelegenheids-, armoede- en inburgeringsbeleid. De lokale overheid zet bij dit lokaal flankerend onderwijsbeleid de pet van regisseur op, gezien ze het onderwijsveld vooral aanvult en ondersteunt. [38]

Voor de VVSG gaat het over een beleid dat inzet op één of meer van de tien beleidssporen of op allemaal:

1. leerlingen en ouders ondersteunen;
2. risicojongeren, spijbelaars begeleiden;
3. schoolteams en schoolbeleid ondersteunen;
4. een stimulerende schoolomgeving creëren: brede school, cultuureducatie;
5. vlot bereikbare en veilige schoolomgevingen creëren;
6. beleid voeren in verband met de 'sociale voordelen';
7. een sociaal onderwijsbeleid ontwikkelen;
8. wegwijs maken in leer- en studietrajecten;
9. levenslang en levensbreed leren stimuleren;
10. werken aan een betere aansluiting van onderwijs en arbeidsmarkt.

Meer weten: www.vvsg.be of *Lerende gemeente - Gids voor flankerend onderwijsbeleid* [39] met onder andere aandacht voor opvoedingsondersteuning, omgaan met schoolkosten, taalbeleid en taalstimulering (ruimer dan onderwijs), brede school en spijbelen. Telkens voorzien van praktijkvoorbeelden.

Flankerend onderwijsbeleid en brede school Een brede school is gericht op de brede ontwikkeling van het kind door het ondersteunen of creëren van een brede leeromgeving binnen een daartoe breed opgezet netwerk tussen lokale organisaties

Een brede school kent een aantal vereisten, er moet sprake zijn van diversiteit, participatie en verbindingen [40]

De rol die een stad of gemeente binnen een brede school speelt, kan verschillend zijn: beleidsregisseur, partner via de betrokken stadsdiensten of uitvoerder.

Een lokaal bestuur kan stimuleren, ondersteunen en de brede school uitdragen. [40]

Er zijn nogal wat bredeschoolinitiatieven in Vlaanderen. Veel ervan richten zich op een combinatie van school, kinderopvang, cultuur/sport/vrije tijd of tewerkstelling. Een voorbeeld:

Brede school (Leuven) De stad informeert de scholen, leerkrachten, ouders en organisaties over het concept brede school. Een lokale werkgroep waarin alle geledingen participeren, maakt een analyse van de lokale behoeften, mogelijkheden en beperkingen. Er wordt speciale zorg besteed aan betrokkenheid van de ouders van leerlingen met minder kansen. Er worden samenwerkingsverbanden aangegaan tussen de stad en de scholen enerzijds en de organisaties (welzijnsorganisaties, sportverenigingen, cultuur) uit de buurt anderzijds. Zo ontstaat een netwerk van voorzieningen in de buurt dat de ontwikkeling van kinderen ondersteunt en dat brede ontwikkelingskansen biedt aan alle kinderen, hun ouders en buurtbewoners. Er wordt een reglement ontwikkeld en een commissie samengesteld die de ingediende vragen vanuit de scholen evalueert in functie van de vastgelegde criteria. Via geregeld overleg ontstaat de dialoog tussen de verschillende initiatieven. De stad neemt hiertoe het initiatief.

Meer informatie

Flankerend onderwijsbeleid en spijbelen De VVSG toont, binnen het kader van het flankerend onderwijsbeleid, een aantal mogelijkheden om als lokaal bestuur aan spijbelen te werken. In feite gaat het om een integraal spijbelbeleid dat samen met partners en op maat van de lokale problemen uitgewerkt wordt. Op maat van de lokale problemen houdt in dat u keuzes maakt om beleidssporen te combineren.

1. Monitoring van het lokale spijbelfenomeen (school/CLB/centraal meldpunt): correcte cijfers zijn het startpunt van een goed beleid;
2. Structurele preventie (school/CLB/lokaal bestuur): het creëren van een positief leerklimaat, waarbij zowel de houding van de leerkracht als het ondersteunend klimaat op school van groot belang zijn. Er zijn ook specifieke projecten, bijvoorbeeld spijbelpreventie (zie verder);
3. Begeleiding van individuele spijbelaars door CLB/centraal meldpunt/politie;
4. Structurele ondersteuning en een integrale aanpak van het spijbelprobleem door verschillende partners samen te brengen en het spijbelbeleid te coördineren.

Meer informatie: www.vvsg.be

Bij het hele spijbelfenomeen zijn nogal wat instanties betrokken: school, CLB, politie, justitie, leerlingen, ouders, soms initiatiefnemers uit de sector welzijn... Er is al vastgesteld dat de informatie of de initiatieven van elk van die instanties niet altijd goed tot bij de andere raken. [41] Turnhout werkt daarom met een stroomschema: de verschillende instanties, wie er wanneer bij betrokken wordt... Er zijn ook afspraken gemaakt met bijvoorbeeld artsen en er is expliciet aandacht voor preventieve communicatie met risicoleerlingen.

Meer informatie: www.turnhout.be

• Goede praktijken

Instapje (Genk) Instapje moet de onderwijskansen te bevorderen en richt zich tot laagopgeleide ouders met peuters tussen 1 en 2,5 jaar. Instapje werkt zowel aan de ontwikkelingsvaardigheden van het kind als aan de interactie tussen ouder en kind.

Gedurende een aantal weken gaat een contactmedewerkster in een voorbeeldrol met de kinderen thuis via spel aan de slag. De contactmedewerkster zelf is getraind, heeft een beroepsopleiding en spreekt de thuistaal van het gezin.

Het project is wetenschappelijk onderbouwd en ook de effectiviteit ervan is wetenschappelijk vastgesteld.

Meer informatie

School in zicht (Antwerpen, Lokeren, Molenbeek, Gent, Genk,...) Om de problematiek van de concentratiescholen te counteren loopt in steeds meer steden het project 'School in zicht'. Het brengt ouders die op zoek zijn naar een school samen. Op informatieavonden komen ouders alles te weten over de scholen in hun buurt. Ze kunnen er hun vragen en bedenkingen formuleren. Tijdens openschooldagen bezoeken ze samen de scholen. Daarna brengt School in zicht hen weer samen, op een 'terugkom-avond'. Ouders blikken terug op de schoolbezoeken en leggen hun voorkeuren naast elkaar. Ze vinden er ouders met interesse in dezelfde school. Zo zien ze dat ze niet de enigen zijn die een buurtschool overwegen.

In Borgerhout en Antwerpen Noord vonden de voorbije drie jaar 150 kinderen een school in de buurt. Het project loopt behalve in Antwerpen ook in Lokeren en Molenbeek en binnenkort in Genk en Gent.

Meer informatie

Prikkelpakket, project Kanserverrijking (Turnhout) Wetenschappelijke studies tonen hoe belangrijk de steunende houding van leerkrachten is. Welzijn-onderwijs van de welzijnsdienst Turnhout ontwikkelde methoden om de leerkracht in haar dagelijkse praktijk en in haar vertrouwde omgeving te sensibiliseren voor kanserverrijking. Het project omvat een prikkelpakket met een daarbij horende coachmap.

Meer informatie

Jongerencoaches Een vaak gebruikte methodiek om onder andere aan uitval- en spijbelpreventie te doen zijn jongerencoaches. Bijvoorbeeld die van integratiecentrum de8:

Een jongerencoach probeert te voorkomen dat risicoleerlingen in het onderwijs uitvallen. De coach richt zich op leerlingen die spijbelen, storend gedrag vertonen, in een neerwaartse spiraal terechtkomen.

Deze jongeren zijn afgeknapt op hulpverleningsinstanties, dreigen de school zonder diploma te verlaten, geen werk te vinden.

Sinds kort zijn er ook coaches aan de slag in het basisonderwijs: basiscoaches. Basiscoaching past de methodiek van jongerencoaching al vanaf de basisschool toe, omdat spijbelen en moeilijk hanteerbaar gedrag op steeds jongere leeftijd beginnen.

Meer informatie

Centrale meldpunten (CMP) (Antwerpen) Het CMP is een netoverkoepelend CLB-project dat centraal staat in de omgang met risicjongeren in Antwerpen. De meeste medewerkers werken halftijds voor een van de Antwerpse CLB's. Ook de Antwerpse spijbelcel maakt deel uit van het CMP. Het CMP is ingebed in de afdeling algemeen onderwijsbeleid van de stad Antwerpen en werkt samen met een uitgebreid netwerk van partners in onderwijs, welzijn en justitie.

Daarnaast bestaat in Antwerpen ook het meldpunt van het integratiecentrum de8 dat er vooral op gericht is te vermijden dat ouders niet weten waar naartoe met hun kind als het eenmaal ergens geweigerd is. Ook biedt het meldpunt begeleiding om een klacht in te dienen.

Meer informatie meldpunt CMP ⓘ

Meer informatie meldpunt de8 ⓘ

Samen op stap (Willebroek) Het doel van het project is de schoolbetrokkenheid van allochtone ouders te verhogen. Daartoe werkt men aan vaardigheden van ouders om de typische schoolse begrippenka- ders beter te begrijpen. Het project staat stil bij het taalgebruik en de communicatie in het algemeen en wil dit eventueel wijzigen volgens de behoeften en noden van de ouders. Via verschillende initiatie- ven betreft men allochtone ouders actief bij de schoolomgeving.

Meer informatie ⓘ

Gelijke onderwijsSTARTkansen (Heusden-Zolder) Studies tonen aan dat onderwijs zelf er zelden in slaagt een beginachterstand in de loop van de jaren weer bij te benen. Vandaar het project gelijke onder- wijsSTARTkansen van Heusden-Zolder: dat onderneemt acties om de verschillende leefdomeneinen waarin een kind opgroeit te ondersteunen, bijvoorbeeld door te werken met het gezin, de school en de buurt. Concrete initiatieven zijn een voorschools preventieproject, de instap in de kleuterklas verbeteren, een netwerk opbouwen en een signaalfunctie vervullen.

Meer informatie ⓘ

Wonderwel (Hasselt) Hasselt zet onder andere in op voorschools ondersteunen en combineert ouderparticipatie met kleuterparticipatie: het project Wonderwel staat voor een structurele en goede samenwerking tussen WELZIJN en ONDERWIJS en richt zich voornamelijk naar het basisonderwijs met specifieke aandacht voor kleuterparticipatie, een goede start van de schoolloopbaan, het verminderen van de taalachterstand en gekwalificeerde uitstroom. In het kader van kleuterparticipatie en verdere schoolloopbaan werkt Wonderwel aan:

1. voorschoolse stimulering;
2. instap op kleuterleeftijd en participatiestimulering;
3. ouderbetrokkenheid van allochtone en maatschappelijk kwetsbare ouders;
4. ondersteuning van projecten in het kader van 'Brede School' en netwerking;
5. uiteraard taalstimulering voor (anderstalige) kinderen met taalachterstand.

Meer informatie ⓘ

Opvoedings- en leerondersteuning (Menen) Ook in Menen loopt er een project opvoedings- en leerondersteuning. Studenten die daartoe een specifieke opleiding hebben genoten, worden toegewezen aan een gezin. Ze gaan tweemaal per week een uurtje langs, voornamelijk om te structureren en te ondersteunen. Daarnaast bieden ze ook boekjes aan om leesplezier te bevorderen en educatieve spelletjes uit de speel-o-theek. Dit alles biedt ook de kans om met de ouders in gesprek te gaan. Nadien komen de studenten naar het ondersteuningsmoment, begeleid door de ankerfiguur. Tussendoor gaat de ankerfiguur langs bij de gezinnen, los van eventuele specifieke vragen of problemen.

Meer informatie

Pictogrammenwoordenboek (Kortrijk) Basisscholen geven heel veel informatie mee via de kinderen. Voor kwetsbare ouders is het soms allemaal niet overzichtelijk en het taalgebruik is vaak moeilijk. Kansarme ouders begrijpen niet wat gevraagd wordt, ze zijn niet aanwezig op het oudercontact of het schoolfeest, ze reageren niet op wat er in de agenda staat. Het onderwijsopbouwwerk van de stad Kortrijk werkte een pictogrammenwoordenboek uit om de schriftelijke communicatie met ouders te ondersteunen. De opgenomen woorden werden door de scholen aangebracht en gegroepeerd in vier thema's: meebrengen – we gaan op uitstap – mededelingen – ouders op school

Meer informatie

De Stap (Gent) Een project dat zich richt op de gehavende uitstroom uit secundair onderwijs en dat jongeren wil helpen om toch voor hoger of voortgezet onderwijs te kiezen is De Stap (Gent). Het project streeft ernaar de participatie van jongeren en volwassenen aan een geschikte vorm van onderwijs, opleiding of vorming te verhogen. De prioritaire doelgroepen van dit project zijn jongeren met een gehavende en onvolledige schoolloopbaan en volwassenen met een onafgewerkte scholing of een laag scholingsniveau. Het project omvat drie luiken: persoonlijke informatieve dienstverlening, ondersteuning van de onderwijsaanbieders (onderwijs, arbeidsmarkt en welzijn) en voorbereiding van een structurele basis: een centraal studieadviespunt.

Meer informatie

Antispijbelcoach (Oostende) in Oostende is een antispijbelcoach aan de slag. Om inhoudelijke en pragmatische redenen kiest men voor een maximale invulling van het vrijwillige traject (tegenover het justitiële). Men tracht tot persoonlijke ontwikkelingstrajecten met een passende en intensieve begeleiding te komen. Daarnaast is er ruimte voor thematische groeps gesprekken, een ochtendinstuif, projectwerking, sportactiviteiten enzovoort.

Meer informatie

Woonwagengewoners en onderwijs (Mortsel) Mortsel zet al verschillende jaren in op onderwijs als toegangspoort tot integratie van de aanwezige woonwagengewoners. Men richt zich zowel op de schoolgaande kinderen als op de ouders. Bij het begin van het schooljaar worden leerkrachten, CLB en directie ook uitgenodigd op het woonwagenterrein. Door de kennismaking daar te laten plaatsvinden bereikt men de ouders en worden eerste contacten gelegd.

Contact

Tips van kansarme ouders voor de school (Sint Truiden) In de brochure 'Ik heb mijn kind vleugels gegeven, de school moet het leren vliegen' geven kansarme ouders het onderwijs 10 tips mee. De ouders, die zichzelf liever Ondernemende Bewuste Ouders noemen, maken duidelijk dat zij helemaal niet onverschillig zijn voor wat er met hun kinderen in de school gebeurt. Alleen weten ze vaak niet hoe ze hun eigen wensen, zorgen of vragen moeten overbrengen.

In deze brochure worden tien thema's behandeld. Behalve een woordje uitleg en sprekende citaten, vind je er een aantal praktische tips. Telkens worden ook tips voor de ouders zelf gegeven, want bruggen slaan doe je van twee kanten.

Downloaden van de brochure

Meer weten?

Cijferbronnen:

Cijfers lokaal: www.ond.vlaanderen.be/onderwijsstatistieken/

Cijfers PISA www.pisa.oecd.org

Spijbelen (jaarverslagen + niet lokaal): www.ond.vlaanderen.be

Samenleven

We evolueren snel naar een heel diverse samenleving. Maatschappelijk en beleidsmatig wordt ook aangevoeld dat die diversiteit een zekere druk met zich meebrengt.

Uit de brede term 'samenleven' lichten we enkele thema's waar die druk sterk aangevoeld wordt: migratie, huwelijksmigratie en de sociale mix in buurten of sociale huisvesting.

Daarnaast komen drie thema's uit de zorgsector aan bod. Zowel binnen de ouderenzorg als bij de kinderopvang en de opvoedingsondersteuning zoeken hulpverleners naar manieren om de groeiende groep van (toekomstige) allochtone cliënten geschikte dienstverlening aan te bieden.

Migratie

Op wereldvlak is het aantal mensen dat migreert de laatste honderd jaar stabiel gebleven. Wat echter gewijzigd is, zijn de herkomst- en bestemmingsregio's en de richting van de migratiestromen.

Europa kent de laatste decennia een hoge netto immigratieratio, in 2005 ging het bijvoorbeeld om 1,8 miljoen personen. De evoluties zijn vrij gelijklopend voor de 27 EU-landen (*Zie lijst EU landen* + p. 58).

Pas de laatste decennia wordt migratie sterk als een probleem beschouwd. Zowel maatschappelijk als politiek is het een thema dat voor grote beroering zorgt. Maar omdat het beleid vooral op bovenlokale niveaus zit, zijn – behalve inschrijving en controle natuurlijk – de mogelijkheden om lokaal aan migratie te werken beperkt. Onderzoek wijst dan in de richting van preventie, maatschappelijk draagvlak en juridische ondersteuning. Ter nuancering: bekijkt men migratie in historisch perspectief, dan zijn de grote migratielanden als Canada, Nieuw Zeeland, enzovoort mede door migratie achteraf heel dynamische landen gebleken. Voor een deel heeft dit te maken met de vitaliteit die migranten met zich meedragen. De uitdaging van een nieuw leven elders. Dit staat in contrast met het negatieve maatschappelijke klimaat vandaag.

• Vaststellingen

Voor België zien we een stijging en een diversificatie van migratiestromen. [42] [43] [7] [44] [45]

Stijging Sinds midden jaren tachtig neemt de immigratie in België ononderbroken toe. Dit is opvallend, omdat er toch sinds 1974 een stop op arbeidsmigratie geldt. In 2008 bedroeg de instroom 123.270 personen. In 2009 waren dat er 125.990. Wanneer we de emigratie van jaarlijks zowat 60.000 personen er aftrekken, komen we op een migratiesaldo van ongeveer 66.000 mensen per jaar.

Diversificatie De profielen van de immigranten wijzigen wat betreft herkomst, migratiemotieven, kennis... Kijken we naar de herkomst, dan is procentueel de grootste groep afkomstig uit de EU-27. In 2007 bestond de top 4 uit Fransen (13%), Nederlanders (12%), Polen (10%) en ten slotte Marokkanen (8%) als enige niet-Europeanen in dit lijstje. Het vrije verkeer van personen binnen de EU verklaart het grote overwicht aan EU-burgers.

De instroom van Marokkaanse en Turkse immigranten verkleint ten opzichte van andere groepen. Het relatieve aandeel van burgers uit de EU-15 (*Zie lijst EU landen* + p. 58) stijgt gestaag. Van 7% van de migranten in 2003 is hun aandeel in 2007 gestegen tot 22%. Wat de niet-Europese landen betreft: in 2009 was ongeveer 40% van de migranten afkomstig uit Afrika (de helft daarvan uit Noord-Afrika, de andere helft uit Sub Sahara). De migratie uit Azië is goed voor 27%.

Richten we de aandacht op migratiemotieven, dan gebeurt 48,4% van de migratie om familiale redenen. Voor Marokkaanse, Turkse en Braziliaanse onderdanen zijn familiale redenen veruit het belangrijkste motief. Qua arbeidsmigratie zijn India en Japan sterk vertegenwoordigd. De migratie op grond van studiemotieven neemt toe.

Verder treedt er een vervrouwelijking van de immigratie op. Uitzonderingen hierop zijn Polen, Portugal en Nederland. De meest uitgesproken landen waaruit vrouwen naar ons land emigreren, zijn Thailand, de Filipijnen en de Russische Federatie.

Qua kennisprofiel ten slotte: er is een oververtegenwoordiging van hooggeschoolden en laaggeschoolden, maar een ondervertegenwoordiging van middengeschoolden.

Asiel In verhouding tot zijn inwonersaantal heeft België binnen de EU recent een relatief groot aandeel asielaanvragers. In 2010 waren er 26.560 asielaanvragen. In vergelijking met de totale bevolking betekent dit dat België na Cyprus en Zweden op de derde plaats komt in Europa wat betreft het aantal asielaanvragen. Sinds 2008 is Azië het belangrijkste herkomstcontinent. In 2010 waren Kosovo, Irak, Rusland en Afghanistan de belangrijkste herkomstlanden. Opvallend is de almaar grotere diversiteit aan nationaliteitsgroepen. Na Azië volgt Europa en dan pas Afrika als herkomstcontinent. De eerste zeven maanden van 2011 vroegen er 13.493 mensen asiel aan.

Het opvangnetwerk is de facto al enkele jaren verzadigd. Op 1 juli 2011 waren er 23.469 plaatsen met een bezettingsgraad van 98%. Van die plaatsen zijn 8642 lokale opvanginitiatieven en 3113 noodopvang. 343 plaatsen bevinden zich in hotels. 6284 opvanggerechtigden vonden in 2010 geen opvangplaats.

Nationaliteitsverwerving Bij de aanwezige allochtone populatie zijn er zowel personen met een vreemde nationaliteit als personen met de Belgische nationaliteit. Hier zien we verschillen tussen EU-burgers en niet-EU-burgers: de vreemde populatie bestaat vooral uit EU-burgers (61%). Maar als we de cijfers van nationaliteitsverwerving daarnaast leggen, dan stellen we vast dat 80% van de personen die tussen 1991 en 2007 de Belgische nationaliteit hebben verworven, niet-EU-burgers zijn. In 2010 was de grootste groep afkomstig uit Marokko, gevolgd door de Russische Federatie en Congo. Niet-EU-burgers zetten dus meer of sneller de stap naar naturalisatie.

Huwelijksmigratie

Gezinshereniging en daarbinnen huwelijksmigratie is het belangrijkste kanaal geworden om zich legaal in België te vestigen. Andere kanalen zoals arbeidsmigratie zijn relatief streng gereguleerd. Voor een deel heeft die strenge beperking te maken met de afwikkeling van arbeidsmigratie in het verleden die niet als een succes beschouwd wordt. Er is dan ook weinig maatschappelijk draagvlak voor. Verder is er binnen de allochtone bevolking een grote groep aanwezig, die werkloos is of niet aan de arbeidsmarkt participeert. [45] Deze groep aan het werk krijgen primeert dan op nieuwe migratie-initiatieven.

• Vaststellingen

Er is een jaarlijkse stijging van het aantal huwelijksmigranten. Het merendeel betreft huwelijken met een (genaturaliseerde) EU-burger. De laatste 3 jaren komen er per jaar ongeveer 9000 personen via partnermigratie naar het Vlaams en Brussels gewest. De belangrijkste herkomstlanden zijn Marokko (32.9%) en Turkije (10.8%). [85]

Het merendeel van de huwelijksmigranten is jong en vrouwelijk: 75% is tussen 20 en 39 jaar, 60% is vrouwelijk. De vrouwelijke instroom is vooral afkomstig uit landen als Thailand, de Filipijnen en ook uit Oost-Europa. Bij de huwelijksmigranten uit Marokko en Turkije zien we een lichte vermannelijking. [46] [47] [48]

Bij de groep van hier aanwezige Marokkaanse en Turkse allochtonen zien we verschillen in huwelijkspatronen met Vlaamse jongvolwassenen. Belgisch-Turkse mannen huwen het snelst, wonen het vaakst in bij de ouders en krijgen het snelst kinderen. Wanneer ze huwen met een huwelijksmigrante uit Turkije, dan verlopen die stappen nog sneller. Bij Marokkaanse vrouwen en mannen zijn de verschillen kleiner.

Belangrijk is echter dat het huwelijk vaak relatief snel op de klippen loopt. Bijna 20% komt alleen te staan of wordt gezinshoofd in een eenoudergezin binnen vijf jaar na aankomst. Dat is sneller dan bij autochtone Belgen.

Verdere sociaal-economische kenmerken: bijna de helft van de volgmigranten is niet aanwezig op de arbeidsmarkt en 6% is werkzoekende. Er is wel een positieve evolutie merkbaar bij vrouwen. In 2001 was 75% van de vrouwen niet aanwezig op de arbeidsmarkt, in 2008 was dat 65%. Migranten uit Marokko en Turkije blijven echter rond het percentage van 75% schommelen. Onderzoek bij Marokkaanse vrouwen toont dat zij vaak de zorg voor de kinderen niet wensen uit te besteden en dat hun mannen verkiezen dat de vrouwen thuis blijven. Maar als zij toch gaan werken, merkt men bij beide partners een positieve waardering van de nieuwe situatie. Men kan partnermigratie opdelen in 3 types [85]:

1. Partnermigratie vanuit hoge inkomstande landen (Verenigde Staten, Australië, Israël, Canada,...):
De hier aanwezige partner is hoofdzakelijk Belg/EU-er bij geboorte.
Het aantal mannelijke hier aanwezige partners van minstens 10 jaar ouder is klein.
Westerse patronen: laat huwelijk en veel samenwonen in plaats van huwelijk.
2. Partnermigratie vanuit bruiddonorlanden (Thailand, Filipijnen, Ex-Sovjetunie, Latijns Amerika en Caraïben, Indonesië):
Extreem overwicht vrouwelijke migranten.
De hier aanwezige partner is hoofdzakelijk Belg/EU-er bij geboorte.
Het aantal mannelijke hier aanwezige partners van minstens 10 jaar ouder is groot.
3. Transnationale gemeenschapsbevestigende partnermigratie (Marokko, Turkije,...):
Ongeveer evenveel mannen als vrouwen.
De hier aanwezige partner is hoofdzakelijk derdelander bij geboorte.
Hoog aandeel tweede generatie.

Huwelijkskeuze is voor een deel verbonden met identiteitsvorming. Sommige studies [49] [50] richten de aandacht op identiteitsvorming en de band met België. We focussen bij wijze van voorbeeld op Marokkaanse Belgen. *Lees meer* ➕ Migratie en identiteit (p. 57)

• Huwelijksmigratie als een probleem

Op zich is gezinshereniging en dus ook huwelijksmigratie een mensenrecht. De partnerkeuze is vrij en eigenlijk een persoonlijke aangelegenheid. Toch wordt huwelijksmigratie vooral als een probleem benaderd, en dit vanuit verschillende hoeken.

Juridisch Op juridisch vlak is gezinshereniging en daarbinnen huwelijksmigratie een uiterst complexe materie. [46] Dit heeft te maken met een spanning tussen twee rechten: het net genoemde recht van mensen om samen in een gezin te leven enerzijds en dat van een staat om het verkeer van personen op zijn grondgebied te regelen anderzijds. De complexiteit neemt ook toe door versnipperde bevoegdheden tussen de Europese en nationale overheid. Bovendien wordt er op verschillende plaatsen aan de wetgeving gesleuteld, wat de eenvoud en transparantie niet ten goede komt. Eind september 2011 is een nieuwe federale wet op gezinshereniging van kracht geworden. Deze complexiteit kan leiden tot willekeur of misbruik.

Aan de kant van de migrant is er misbruik mogelijk. Schijnhuwelijken zijn één vorm, ernaast bestaan er ook

de zogenoemde 'officiële wegen naar misbruiken': officieel samenwonen of fictieve afstamming zijn slechts twee mogelijkheden. Aan de andere kant kan een complexe en ondoorzichtige procedure tot willekeur leiden. Deze wederzijdse argwaan creëert een spiraal van wantrouwen: duur betaalde documenten worden betwist op geldigheid, veel instanties buigen zich over de aanvraag en gaan er soms al bij voorbaat van uit dat er misbruik wordt gemaakt. Controle is echt noodzakelijk, maar de methodes zijn soms indringend en weinig respectvol.

Maatschappelijk Vele autochtone inwoners zijn ervan overtuigd dat de blijvende aanwas van huwelijksmigranten een negatieve invloed heeft op de integratie. Huwelijksmigratie wordt als een toegeving aan de allochtone gemeenschap in België beschouwd en met wantrouwen benaderd.

Schijnhuwelijk, gearrangeerd huwelijk, gedwongen huwelijk Huwelijksmigratie wordt gemakkelijk geassocieerd met termen als schijnhuwelijk of gedwongen huwelijk, wat ook al niet bijdraagt tot een positieve beeldvorming.

Schijnhuwelijk

Het aangaan van een schijnhuwelijk is sinds enkele jaren strafbaar. Om verdachte huwelijken te onderzoeken zijn er in de grote steden cellen 'schijnhuwelijken' opgericht. In 2009 werden er door de dienst vreemdelingenzaken 10.414 potentiële schijnhuwelijken onderzocht. Toch werd er maar een klein percentage inderdaad als een schijnhuwelijk beschouwd.

Gedwongen huwelijk & gearrangeerd huwelijk

Een huwelijk binnen de Belgische maatschappij wordt gesloten uit vrije wil, dat is het uitgangspunt. Een gedwongen huwelijk past daar per definitie niet binnen en is ook strafbaar. De dwang kan voortkomen uit druk op de familie, uit overtuiging of uit strategische overwegingen van de ouders.

Gedwongen huwelijken bestrijden gebeurt volgens onderzoek het best via preventie, omdat de gevolgen of uitwegen als een huwelijk eenmaal gesloten is, voor een van beide of allebei de partners zeer ernstig kunnen zijn (verstoting, fysiek of psychisch geweld). Preventieve acties kunnen bestaan uit vorming over relaties, assertiviteitstraining, het verspreiden van te contacteren instanties, informatie over vluchtwegen enzovoort. Voor hulp nadat het huwelijk voltrokken is, zijn de mogelijkheden beperkt. Professionele hulpverleners worden door de meeste migranten niet als een valabele optie beschouwd, vaak omdat die hulpverleners te weinig bekend zijn met de problematiek. Illustratief daarvoor is het aantal hulpvragen bij Medetfoon (telefonische hulpverlening voor en door allochtone meisjes en vrouwen). De helft ervan is afkomstig van hulpverleners. Ook politie wordt niet snel ingeschakeld.

Bemiddeling is niet eenvoudig maar het is wel de meest voor de hand liggende optie. Het komt er dan op aan een gerespecteerde figuur te vinden, eventueel een interculturele bemiddelaar. [51]

Enigszins anders ligt het bij gearrangeerde huwelijken. Daarbij zijn ouders, familieleden of anderen betrokken als bemiddelaars, zij 'arrangeren' het huwelijk. Autochtonen hebben vaak een negatief beeld over gearrangeerde huwelijken.

Er komen ook inderdaad wel misbruiken voor. In deze gevallen worden de huwelijken, al dan niet met medeweten van de partner, aangegaan om papieren te verwerven. Wanneer ze echter gesloten worden in een oprecht engagement om een relatie aan te gaan, dan hebben de meeste allochtone jongeren niet zo veel bezwaar tegen zulke huwelijken: ze worden geregeld via tussenpersonen maar er is wel toestemming van beide partijen. Deze vorm van relaties kan volgens de jongeren minstens dezelfde kans op slagen bieden als een huwelijk op basis van verliefdheid. Hier spelen volgens onderzoekers culturele factoren mee. [52] Het westerse huwelijk kent de laatste decennia ook interessante evoluties in dit verband: er wordt steeds minder gehuwd, er is de hoge scheidingsratio, de groei van bemiddeling of het 'arrangeren' via datingbureaus... Daarnaast is de vrijheid van partnerkeuze altijd op een of andere manier beperkt. Sociale factoren wegen zwaar door op partnerkeuze:

vaak eigen klasse, zelfde religie, opleidingsniveau en ook vaak origine. Bovendien heeft ook de goedkeuring van de sociale omgeving door de ouders maar ook ruimer een invloed. Dit alles, zo stellen onderzoekers, maakt het weinig evident om het westerse huwelijk als ideaal boven het gearrangeerde te stellen.

Bij de huwelijkspartners zelf, meisjes zowel als jongens, zijn er heel sterk geïnternaliseerde verwachtingen van de ouders. Ze hechten bijvoorbeeld meer belang aan moslim zijn dan aan herkomst. De verwachting is ook dat een gemengd huwelijk problemen zal opleveren: met de familie, bij de opvoeding van de kinderen, of tussen de partners. Om de zaken niet nodeloos te compliceren kiezen ze een partner uit het herkomstland. Daarbij stippen onderzoekers trouwens aan dat er voorbijgegaan wordt aan het feit dat een huwelijk met een huwelijksmigrant(e) ook een vorm van gemengd huwelijk is. [51]

Situatie vlak na het huwelijk Vlak na het huwelijk of de hereniging in België zijn er enkele vaak opduikende problemen.

Administratieve procedures zijn niet op elkaar afgestemd, waarbij inschrijving in gemeente, VDAB, OCMW en elkaar overlappende trajecten van inburgering problematisch kunnen zijn.

Verskillende verwachtingen tussen beide partners kunnen tot problemen leiden. Een onderzoek over relatievormen wees op de discrepantie tussen de verwachtingen bij de mannelijke EU-burger en de vrouwelijke migrant. Niet weinig mannen, autochtone evengoed als allochtone, die met een huwelijksmigrante trouwen, doen dit omdat ze de westerse vrouw te vrijgevochten vinden, te weinig passend binnen klassieke rolverdelingen. Russische, Poolse of Filipijnse vrouwen verwachten dan weer net te kunnen gaan werken en zich te kunnen ontplooiën in België. De botsing tussen beide verwachtingen leidt meer dan eens tot een gebroken relatie. [52] Daarnaast geven onderzoeken aan dat bijvoorbeeld Oost-Europese en Russische huwelijksmigrantes hoge arbeidsmarktaspiraties hadden die zij niet hebben kunnen realiseren. Verschillende factoren spelen daarbij een rol: taal, diploma-erkenning, discriminatie...

Verder kunnen er allerlei psychologische problemen opduiken. [53]

Mensen kunnen het slachtoffer worden van een schijnhuwelijk en bedrog. De hier verblijvende partner baseert zich nogal gemakkelijk op het geïdealiseerde beeld dat hij zich van de partner heeft gevormd. Bij de migrant leven anderzijds grote hoop en verwachtingen, ook met een geïdealiseerd beeld van elkaar en van het bestemmingsland. Hoop en verwachtingen worden dan soms gevolgd door een cultuurschok met onzekerheid, confrontatie met discriminatie en andere omgangsvormen.

In niet weinig gevallen komt de huwelijksmigrant ook in een sociaal-economisch zwakke omgeving terecht. [53]

Dan is er ook nog angst en onzekerheid ten gevolge van de lange en ondoorzichtige procedure. Men vindt het wantrouwen vernederend en heeft het gevoel dat er een zekere willekeur heerst.

Lees meer ➕ [Huwelijksmigratie en verwachtingen \(p. 57\)](#) over mogelijke problemen tussen partners bij huwelijksmigratie.

Kortom, hoewel het fenomeen van huwelijksmigratie veel verschillende aspecten heeft, wordt het sterk geproblematiseerd. Er hangt een sfeer van wantrouwen omheen en het kent heel weinig maatschappelijk draagvlak. Gezien de wereldschaal waarop migratie zich afspeelt, gezien de belangen die er voor personen, gezinnen en soms zelfs landen mee gemoeid zijn, gezien het ontbreken van andere migratiekanalen, zijn de maatregelen die men op dit vlak kan nemen vanuit lokaal niveau beperkt. Studies wijzen dan vooral in de richting van preventie: het doorbreken van het negatieve perspectief op westerse meisjes/jongens, de sociale druk enzovoort. Wat schijnhuwelijken en gedwongen huwelijken betreft liggen de zaken anders, daar staat controle voorop, maar ook hier kan preventie een rol spelen, zeker gezien de zware gevolgen als een dergelijk huwelijk eenmaal voltrokken is. Het maatschappelijk draagvlak vergroten voor migratie is eveneens belangrijk. De vitaliteit die migranten met zich meedragen en die mee een land of bevolking kan dynamiseren wordt momenteel te vaak gefnuikt. Op een moment in de geschiedenis dat er door de vergrijzing een tekort aan arbeidsplaatsen dreigt, is een groter maatschappelijk draagvlak wenselijk.

• Goede praktijken

Preventie: jongeren en intermediairen Ella vzw heeft een hele reeks instrumenten en materialen uitgewerkt, zowel gericht op intermediairen als op jongeren. Voorbeelden zijn:

- 'Verliefd, verloofd, getrouwd'. Methodieken en tips over partnerkeuze, huwelijksmigratie, gedwongen huwelijk. Dit materiaal is gericht op intermediairen;
- 'Vakantietijd, huwelijktijd?' Informatie over gedwongen huwelijk, tips en hulpverlening en ook een website over rechten. Deze informatie is gericht op jongeren.

Daarnaast biedt Ella vzw ook ondersteuning om met deze thema's aan de slag te gaan.

Meer informatie: www.ellavzw.be/intermediairen/aanbod/ of www.ellavzw.be/jongeren

Juridische ondersteuning (Gent) Het team rechtspositie van de Gentse integratiedienst hanteert een transversale werkwijze met verschillende initiatiefnemers betreffende integratie om ervaringen uit te wisselen en standpunten te verruimen.

Meer informatie

Contact

Preventie: ouders (Molenbeek) Preventie kan ook door met de ouders te werken. Een studie vermeldt de praatgroepen met vaders van de Foyer in Molenbeek. Dit was een vorm van opvoedingsondersteuning in een samenwerking tussen allochtone en autochtone hulpverleners en organisaties. Verder zetten zij ook interculturele bemiddelaars in.

Contact

Juridische ondersteuning (Vlaanderen/Brussel) De afdeling rechtspositie van het Kruispunt Migratie-Integratie geeft juridisch advies en informatie over vreemdelingenrecht en asielrecht, internationaal privaatrecht (IPR) en gezondheid en vreemdelingenrecht.

Meer informatie via de website

Via de helpdesk: T 02-205 00 55, *meer informatie over openingsuren*

• Meer weten?

Cijferbronnen:

Vrijwillige terugkeer www.vrijwilligeterugkeer.be

Migratie in Europees perspectief www.emnbelgium.be

Migratie België

Asiel

Lokale statistieken migratie/demografie

Projectie geboortecijfers SVR 2009-2030

Migratie Eurostat databank

Sociale cohesie en wonen en publieke ruimte

Een etnisch-culturele mix is een goede zaak voor het samenleven, zo luidt de common sense. Vaak wordt die stelling gevolgd door de vaststelling dat er binnen onze samenleving veel te weinig etnisch-culturele mix is, dat er sprake is van segregatie.

Er is nogal wat beleid dat zich richt op het realiseren van een sociaal-economische of etnisch-culturele mix op buurtniveau of bij sociale huisvesting. Toch toonde een Amerikaanse onderzoeker in 2007 nog aan dat het realiseren van etnische diversiteit in de woonomgeving niet noodzakelijk (enkel) positieve effecten genereert. Volgens Putnam heeft etnische diversiteit van de woonomgeving zelfs niet alleen een negatief effect op het vertrouwen in andere etnische groepen, maar ook ten aanzien van de eigen etnische groep. Zijn stelling is dat mensen in zwarte buurten in hun schulp kruipen, geen contacten onderhouden en helemaal niemand meer vertrouwen. [54]

Het onderzoek werd in een aantal Europese landen overgedaan, waardoor we de vraag kunnen stellen of deze bevindingen ook voor onze samenleving gelden.

• Vaststellingen

De allochtone aanwezigheid in Vlaanderen en Brussel is nog grotendeels gebaseerd op de historische instroom van arbeidsmigranten: de mijnstreek en de steden. Binnen die gebieden zijn er ook vaak wijken waarin de concentratie allochtone bewoners veel sterker is.

Dikwijls zijn dit ook sociaal-economisch zwakkere buurten. Dit geldt niet alleen voor bepaalde wijken, maar bijvoorbeeld ook binnen specifieke voorzieningen zoals de sociale huisvesting.

• Effecten en ingrepen

Buurteffect Verschillende onderzoeken [54] [55] bekeken of er sprake is van een buurteffect. Dat is het geval wanneer alleen al het bij elkaar wonen van verschillende (etnische of sociaal-economische) groepen tot een bepaald effect leidt. Mogelijke effecten zijn bijvoorbeeld meer interculturele interactie of een betere wederzijdse beeldvorming. Een buurteffect kan uitgaan van wijken, een appartementenblok of sociale huisvesting. De onderzoekers stelden zich dus de vraag of het al dan niet gemengd zijn van de buurt effect heeft op interetnische contacten of op kennis en aanvaarding. Een buurteffect zou bijvoorbeeld kunnen zijn dat de groepsdruk binnen de Turkse gemeenschap ertoe leidt dat er minder contacten zijn met autochtone bewoners. Het wetenschappelijke antwoord is zoals meestal genuanceerd:

Er is wel degelijk sprake van een buurteffect: voor migranten verkleint de kans op interetnische contacten wanneer zij in concentratiebuurten wonen. Meteen worden er echter ook een hele reeks nuanceringen meegegeven:

- Eigenlijk is het buurteffect miniem, want tot 90% van de verschillen in interetnisch contact komen voort uit individuele verschillen in onderwijsniveau, economische status enzovoort;
- Autochtonen hebben in gemengde buurten net meer interetnisch contact;
- Ook is er in buurten met een hogere sociaal-economische status minder interetnisch contact dan in sociaal-economisch zwakkere buurten;
- In tegenstelling tot het interetnisch contact, speelt er naar beeldvorming geen buurteffect. Er ontstaat dus geen betere of slechtere beeldvorming;
- Het hebben van werk, leidt vaker tot meer contact en een betere beeldvorming dan de buurt. Hetzelfde geldt voor onderwijs enzovoort.

De onderzoekers positioneren zich hiermee in een lijn die kritisch staat tegenover beleid dat sterk inzet op een sociaal-economische mix omwille van wederzijdse beeldvorming, verdraagzaamheid, interetnisch con-

tact... Er kunnen natuurlijk goede andere redenen zijn om in te zetten op zulk beleid, maar als het aankomt op beeldvorming en contact tussen verschillende groepen, dan is de inzet van middelen in onderwijs en arbeidsmarktbeleid lonender.

Er is uiteindelijk nog het meest evidentie voor de stelling dat een sociaal-economische mix een beperkte positieve invloed heeft op sociale mobiliteit en het bestrijden van racistische en etnocentrische attitudes.

Om de stelling van Putnam toe te passen op onze buurten, in etnisch zeer diverse buurten is er een lichte aantasting van het sociaal kapitaal: wat minder (sterke) netwerken, wat minder vertrouwen. In buurten met grote aantallen minderheden, maar minder onderlinge diversiteit, is die aantasting er niet. Er is hier in ieder geval geen duidelijke bevestiging van de stelling van Putnam. [55]

Ingrepen Ingrepen om de sociale mix te realiseren houden wel wat gevaren voor discriminatie in. In de praktijk streeft men vaak een sociale mix na op buurtniveau, maar ook binnen sociale huisvesting wordt daarvoor beleid ontwikkeld. Daarbij zijn er twee strategieën mogelijk:

- Via patrimonium: bouwen, renovatie en herstructurering, gemengde wijkontwikkeling, verkopen van sociale woningen in achtergestelde wijken enzovoort;
- Via toewijzing: de toegangs criteria of het woningverdeelsysteem wijzigen.

Het is belangrijk erop te wijzen dat deze systemen ingezet worden in het typisch Belgische sociale huisvestingsmodel. België heeft, door zijn keuze om sterk in te zetten op eigendomsverwerving, maar een klein aanbod aan sociale huisvesting. Sociale verhuring leunt daarom aan bij het model van sociaal vangnet. [55] Maar omdat de doelgroep voor sociale huisvesting ruim afgebakend is, is de vraag veel groter dan het aanbod. Dit feit, gecombineerd met de steeds grotere welvaarts kloof tussen huurders en eigenaars, leidt ertoe dat de sociale huisvestingsmaatschappijen verhoudingsgewijs steeds kwetsbaardere huurders aantrekken. Huisvestingsmaatschappijen pleiten daarom in de eerste plaats voor een betere inkomensmix, maar dit is in tegenspraak met het vangnetmodel waarop hun werking gebaseerd is.

Naast inzetten op een sociaal-economische mix, is er ook een tweede beweging, die meer gestuurd wordt vanuit het beleid, waar een focus ligt op het realiseren van een etnisch-culturele mix.

Via een doelgroepen- of leefbaarheidsplan kan de gemeente inspelen op lokale problemen en eventueel een grotere sociale of etnisch-culturele mix nastreven. Ze kan dit doen via de hierboven beschreven mechanismen: via patrimonium of via toewijzing. Bij beide vormen van interventie bestaat volgens onderzoekers echter een gevaar voor discriminatie. Strategisch omgaan met ruimte, nieuwe sociale huisvesting verdringt bijna altijd de zwakkere bewoners. Daarnaast worden maatregelen zoals wijkkeuze en uithuiszetting soms misbruikt.

Lees meer [+](#) Sociale mix en discriminatie (p. 58)

Met deze feiten in het achterhoofd moet de vraag gesteld worden of een sociale mix binnen ons huidige model van sociale huisvesting wel uitvoerbaar is. De omvang van het patrimonium is erg beperkt, de vraag is groter dan het aanbod en het is ook een tegenstrijdigheid de sociale mix te willen bevorderen in de sociale huursector die er net op gericht is selectief te zijn op basis van inkomen en gezinsgrootte.

Ook de beter geplaatste huurder moet geïnteresseerd zijn om in de minder populaire socialewoningcomplexen te wonen. Door de goedkoopste woningen steeds aan de laagste inkomens toe te wijzen werkt men opnieuw segregatie in de hand.

Aangezien onderzoek toont dat een sociale mix niet noodzakelijk automatisch leidt tot de beoogde resultaten is het de vraag of men binnen het huidige systeem niet meer moet inzetten op het ontwerpen van een sociale pijler die zich richt op de sociale samenhang en leefbaarheid.

• Goede praktijken

Sociale cohesie bevorderen met subsidiereglementen. Sociale cohesie is een belangrijke bekommernis voor vele steden en gemeenten. Vaak gebruiken ze subsidiereglementen om allerhande ontmoetingen en acties te stimuleren. Een houvast en inspiratiebron hiervoor is de nieuwe brochure van het Kruispunt Migratie-Integratie. U vindt er een antwoord in op vragen als: Wat bestaat er al aan subsidiereglementen? Hoe kun je een subsidiereglement doelgericht maken? Hoe bereik je blijvende/duurzame resultaten?
Contact

Herwaardering wijk Pauwengraaf (Maasmechelen) Maasmechelen investeert al jaren in de herwaardering van de wijk Pauwengraaf. De betrokkenheid van de Turkse gemeenschap is essentieel indien de stad vooruitgang wil boeken in de leefbaarheid van de wijk. Tot nu toe werd de allochtone gemeenschap oppervlakkig bereikt onder andere doordat stadsdiensten vanuit hun eigen standpunt communiceerden. Een interculturele bemiddelaar wordt aangesteld om de wederzijdse communicatie te bevorderen. Hij verduidelijkt officiële overleg- en informatiemomenten. Deze nazorg is vaak doorslaggevend voor het draagvlak.
Meer informatie contact *of Contact*

Ba-o-bab81 (Sint Gillis) Een pilotgroep van betrokken buurtbewoners is er, met steun van de gemeente, OCMW, MIVB, het wijkrestaurant en andere wijkorganisaties, in geslaagd een ruimte als gemeenschappelijke tuin in te richten. Het is een plaats van ontmoeting en multiculturele uitwisseling, van georganiseerde initiatieven en spontane ontmoetingen, een duurzame ontmoetingsplek met als doel het samenleven in een dichtbevolkte en multiculturele buurt te bevorderen. Het project maakt deel uit van het netwerk duurzame buurten.
Duurzame wijken streven gemeenschappelijke doelstellingen na die verder gaan dan de schaal van hun grondgebied want ze hebben ook aandacht voor de realiteit van de planeet: de menselijke invloed op de planeet verminderen, vervuiling beperken, de strijd aanbinden tegen klimaatverandering en de opwarming van de aarde, het welzijn van elkeen bevorderen, zorgen voor gelijkheid van kansen en culturele uitwisseling...
Meer informatie ba-o-bab81
Meer informatie over duurzame wijken

Diversiteit en discriminatie in de sociale huisvesting De studie: Diversiteit en discriminatie in de sociale huisvesting: een kritische benadering van 'sociale mix' [55] bespreekt tien buitenlandse en tal van Belgische (goede) praktijken en koppelt daar aanbevelingen en waarschuwingen aan. Telkens wordt ook aangegeven of de sturing in het project kan uitgaan van de gemeente, het gewest of de socialehuisvestingsmaatschappij.
Meer informatie

Samenleven in de publieke ruimte Met deze publicatie wil de VVSG inspiratie bieden aan lokale besturen bij de inrichting en het beheer van buitenruimte. Openbare plaatsen kunnen een bron van overlast en conflict zijn. Op welke manier kan een bestuur het samenleven in diversiteit bevorderen en ongewenst gedrag tegengaan? We presenteren 26 inspirerende praktijken uit Vlaanderen, Brussel en Nederland, ingeleid door een visietekst van Jan Vilain van Steunpunt Straten. De projectfiches bevatten links naar websites en filmpjes voor meer informatie.

[Download de publicatie.](#)

Ouderenzorg, kinderopvang en opvoedingsondersteuning

Ouderenzorg, kinderopvang en opvoedingsondersteuning hebben met elkaar gemeen dat het aantal potentiële gebruikers groot is, maar het bereik tot op heden klein is.

Omdat het over relatief nieuwe fenomenen gaat, de jonge gezinnen van tweede of derde generatie allochtonen en de aankomende groep allochtone bejaarden, besteden veel onderzoeken voornamelijk aandacht aan toegankelijkheid. Veel werken bevatten daarom concrete tips en handvatten om drempelverlagend te werken. Hier beperken we ons tot de vaststellingen en probleemomschrijving, in de goede praktijken hebben we uitzonderlijk een bundeling van tips gemaakt.

• Vaststellingen

Terwijl 62,9% van de autochtone gezinnen gebruik maakt van kinderopvang in de eerste drie levensjaren van het kind, dan is dat bij slechts 32,6 % van de allochtone gezinnen het geval. [56]

Ook bij ouderen is er een beperkt bereik: de instroom in rusthuizen is minimaal en hoewel de groep allochtone ouderen steeds meer terugvalt op thuiszorg, blijft ook dit relatief bescheiden. Natuurlijk is het wel zo dat door de migratiegeschiedenis in België zich nu pas een grote groep allochtone bejaarden aandient. Tussen 2005 en 2015 zal het aantal Marokkaanse ouderen met 171% stijgen, het aantal Turkse met 184%. [57]

• Ouderenzorg

Veel onderzoeken beschrijven het profiel en specifieke kenmerken. Door dit profiel [57] naast het bestaande aanbod te leggen worden knelpunten duidelijk.

Profiel & knelpunten Veel allochtone ouderen hebben sociaal-economisch een zwak profiel en dus bijvoorbeeld ook weinig inkomen om aan zorg of een tehuis te besteden.

Door de slechte werkomstandigheden waarin zij in het verleden zaten, hebben ze vaker last van beroeps- en ouderdomsziekten.

Samenhangend met de lagere sociaal-economische status en ook de stress die migratie met zich meebrengt, komen er vaker psychosomatische klachten voor.

Allochtone ouderen hebben meer last van maagzweren, er is meer zwaarlijvigheid bij vrouwen door een plotse overgang van fysiek labuur op het land naar een zittend leven binnenshuis. Maar ook cultureel-religieuze elementen kunnen meespelen, zoals het hoge suikerverbruik en het vaak voorkomen van diabetes type II.

Er is ook wel wat vereenzaming. Er is bijvoorbeeld een sterke stijging van het aantal eenoudergezinnen en alleenstaanden. Tussen 1991 en 2005 is het aantal alleenstaanden gestegen van 9500 tot meer dan 23.000. Maar er is ook de vrijgekomen tijd. Velen zijn na de zware loopbaan vervroegd op pensioen kunnen gaan en hebben plots vrije tijd maar weten niet wat ze ermee moeten aanvangen. Ze hebben wel interesse in activiteiten, maar vanwege de leeftijd, het onbekende, de angst voor communicatieproblemen enzovoort uiten ze die zelden. Ze vallen gedeeltelijk terug op diensten van de gemeenschap, maar daar is het aanbod niet groot. Vrouwen brengen de dagen meestal door met de triade kleinkinderen – burens – zieken. [58]

Er zijn ook een aantal zaken die samenhangen met het fenomeen migratie zelf. [58] Enerzijds zijn er mensen die op oudere leeftijd migreren (gezinshereniging) en dan in een inburgeringstraject terechtkomen dat niet op hun leeftijd en behoeften is toegesneden. Anderzijds kan er ook een invloed zijn op huwelijksmigratie van de kinderen. Het is traditioneel zo dat vrouwen meedraaien in het huishouden van de familie van hun man en dus ook de zorgtaken voor de ouderen op zich nemen. Om die reden verkiezen ouders soms een 'importbruid' in plaats van een schoondochter die hier opgegroeid is.

Ook kunnen verschillen in maatschappelijke/wettelijke stelsels tussen het thuisland en België ingrijpende gevolgen hebben. Dit geldt bijvoorbeeld voor het fenomeen verstoting. In een aantal herkomstlanden is het wettelijk mogelijk dat de man de vrouw verstoot. In België is verstoting vanzelfsprekend niet erkend. Praktisch leidt dit ertoe dat de vrouw alleen komt te staan zonder inkomsten. Volgens het OCMW is ze echter nog getrouwd en kan ze geen beroep doen op middelen. [58]

Culturele factoren in het profiel Zeker als we inzoomen op culturele factoren in het profiel, dan zien we wederzijdse onbekendheid en een gebrekkige matching. Het is duidelijk dat er meer terughoudendheid is in het inroepen van hulp, maar onduidelijk of het hier gaat om het ontbreken van een behoefte of dat men de voorzieningen niet vertrouwt. [58] De kwaliteit lijkt men niet in vraag te stellen, dat blijkt uit het verder genoemde terugkeerdilemma. De oorzaak ligt bij de onbekendheid. [57] [59] De kennis van de Belgische zorgvoorzieningen of -diensten is beperkt. Er heerst een probleem van taal en communicatie. Sommigen zijn bovendien analfabeet in hun moedertaal.

Ook zijn de huidige allochtone bejaarden de 'voorlopers': de eerste lichting van een groep die op dit vlak behoeftes heeft en oplossingen moet vinden.

Verder leidt de sociaal-economische status tot drempels.

En dan is er het niet te onderschatten terugkeerdilemma: aanvankelijk hadden deze mensen het voornemen terug te keren, maar dat is niet wat de kinderen willen en ook houdt men rekening met de kwaliteit van de voorzieningen hier. Uiteindelijk beslissen velen te blijven.

Een belangrijke culturele component is de (schijnbare) ondenkbaarheid dat men als oudere in een voorziening terecht zou komen. In Marokko bijvoorbeeld nemen de kinderen of de familie de zorg voor ouderen op zich. Hier kan dit om allerlei redenen zoals werk of behuizing niet evident of zelfs onmogelijk zijn. Dit veroorzaakt bij beide partijen grote onzekerheid, maar vaak wordt er uit respect voor de ouderen niet over gepraat.

Wanneer men door omstandigheden gedwongen wordt een beroep te doen op zorg, komen er allerlei vragen boven over aangepaste voeding, diensten, ruimtes... Schroom speelt bijvoorbeeld bij eventuele verzorging door een persoon van het andere geslacht.

Tegelijk zijn er ook wel wat voordelen over de Vlaamse zorg voor ouderen. In veel allochtone huishoudens leeft het beeld dat alle Vlaamse ouderen naar een rusthuis gaan zodra ze zorg nodig hebben. Het is voor hen dan ook verrassend te horen dat het er in werkelijkheid maar 5% zijn.

Ook de kijk op ouderdom verschilt. In Marokko bijvoorbeeld verschaft een gevorderde leeftijd een bepaalde status, maar hier is dit veel minder het geval. Vanuit religieus oogpunt wordt ook ziekte anders benaderd, meer als beproeving. Dit leidt tot een andere benadering van preventie.

Ook over de dood is er een ander gezichtspunt. Veel allochtonen wensen begraven te worden in hun land van oorsprong. Dit is meer dan een nostalgische reflex. Het gaat bijvoorbeeld om de juiste inrichting van de begraafplaats, maar ook om het feit dat die begraafplaats eeuwigdurend is en in veel gevallen ook gratis. [58]

De onbekendheid werkt in twee richtingen, ook de kennis of de uitrusting van de zorgvoorzieningen vertoont wel wat gaten. Het aanbod is praktisch niet helemaal afgestemd: bijvoorbeeld de voeding of het ontbreken van gebedsruimtes.

Binnen de voorzieningen circuleren overtuigingen die onderzoekers afdoen als mythes, bijvoorbeeld dat allochtone ouderen zullen terugkeren, dat de familie volledig voor de mantelzorg zal instaan, dat men vanuit culturele of geloofsoverwegingen nooit bereid zal zijn professionele zorg te accepteren. De combinatie van deze factoren creëert een wederzijds vicieuze cirkel van onbekendheid.

Aanpak In het werk waarin bovenstaand profiel is uitgetekend, stelt de auteur dat er om die cirkel te doorbreken niet alleen kennis nodig is, maar ook interculturele competenties zoals een houding van respect

en empathie. Daarbij mag aandacht voor het culturele ook niet leiden tot vastgeroeste denkbeelden. Culturen zijn dynamisch, er is heterogeniteit intern en er zijn gemeenschappelijke elementen met de autochtone cultuur. De auteur spreekt over aandacht voor individuele verschillen: eerder een diversiteitsbeleid dan een doelgroepenbeleid opzetten, een pragmatische benadering en samen naar oplossingen zoeken. [57] Mede omdat onze maatschappij steeds diverser wordt door nieuwe migraties uit andere regio's is het belangrijk te investeren in oplossingen die duurzaam zijn.

De omgang met deze gegevens vergt dus interculturalisering en een diversiteitsbeleid, een proces waarmee onze diensten toegankelijker worden, maar waarmee we ook de bestaande diensten in vraag kunnen stellen. Of nog: hoe we als maatschappij met ouderdom om kunnen gaan. We kunnen immers ook leren uit de zienswijze dat ouderdom iets waardevols is, iets met status dat met veel (mantel)zorg omringd wordt.

Het proces van interculturalisering moet ook met zorg gebeuren. Er is al veel allochtoon personeel aan de slag in de rust- en verzorgingsvoorzieningen. Over de combinatie van divers personeel en monoculturele bewoners is onderzoek gebeurd. [60] Daarbij had men twee onderzoeksvragen voor ogen. In de eerste plaats was er de vraag of een verschillende etniciteit van invloed is op de zorgrelatie met de (meestal autochtone) cliënt. De conclusie was hier dat die invloed er nauwelijks is. Als er al verschil is, dan is dit eerder een uitvloeisel van hoe men buiten de voorziening al tegenover diversiteit stond of staat. Ten tweede heeft men getracht knelpunten in de huidige relatie tussen een multicultureel zorgteam en een monoculturele bewonerspopulatie op te sporen. Aan die knelpunten worden aandachtspunten gekoppeld. Er wordt voor gepleit voldoende aandacht te hebben voor communicatiebevordering, om het personeel te leren omgaan met discriminatie en racisme van bewoners en om ten volle het potentieel van diversiteit te benutten.

Wat we ook uit de aanbevelingen lichten is mantelzorg: in nogal wat studies wordt dat voorgesteld als een fenomeen dat goed aansluit bij de voorkeur van allochtone ouderen om door familie opgevangen te worden. Maatregelen die zich richten op ondersteuning van mantelzorgers zijn dan ook zinvol. Tegelijk wordt er wel een waarschuwing bij geformuleerd: gezien de levensloop met zware arbeidsomstandigheden is de kans op zware zorgprofielen groot. Net zoals zware zorgprofielen bij autochtonen kan mantelzorg dan in sommige gevallen onmogelijk zijn. [59]

• Goede praktijken

Tips vanuit onderzoek Op basis van de bevindingen zijn er concrete aanbevelingen mogelijk: hulpmiddelen op het vlak van taal en communicatie, variatie in voeding, zich buigen over de vraag hoe ver men wil gaan in de scheiding man-vrouw, religieuze gebruiken en ruimtes... [57]

In (medische) zorgrelaties wordt de inzet van tolken en intercultureel bemiddelaars positief geëvalueerd. De aanwezigheid of telefonische ondersteuning van een derde persoon veroorzaakt geen privacyprobleem maar werkt eerder geruststellend. [58]

Daarnaast kan men ook trachten om de spiraal van wederzijdse onbekendheid te doorbreken. Mensen opzoeken in eigen verenigingen, aanspreken in eigen taal. Inspelen op vrijetijdsbehoeften zoals: mijn rechten als oudere, Arabisch leren, duiding bij pensioen, gezondheid, welzijn... Hier kunnen mogelijkheden liggen voor ontmoetingsplekken als lokale dienstencentra.

De lokale dienstencentra kunnen, ook voor allochtone ouderen en zorgverleners en vrijwilligers, een centraal ontmoetings- en uitwisselingspunt vormen. Toch lukt dit in de praktijk nog niet vaak. Deels hangt dit samen met de behoefte aan meer financiële en personeelsinput om de extra zorglast, communicatie enzovoort te kunnen realiseren. [59] Bij projectwerking bijvoorbeeld zijn de frustraties van de doelgroep groot, als bij het einde van de financiering alles stopgezet wordt. Ook hier kan de inzet van interculturele bemiddelaars vruchtbaar zijn. Onder meer in Gent bestaan er op dat gebied goede ervaringen.

Contact: ocmwgent@ocmwgent.be, frank.vervaet@ocmwgent.be

Allochtone ouderen willen ook meedoen (Mechelen) Het project 'allochtone ouderen willen ook meedoen' is gegroeid vanuit het team 60+ van het OCMW van Mechelen. Deze groep Mechelaars vraagt om een andere benadering in verband met integratie en participatie. De nadruk ligt hier niet op arbeid maar op maatschappelijke integratie in al zijn vormen.

Ook allochtone ouderen wensen te participeren aan het maatschappelijke leven maar ze hebben het vaak moeilijk met de Nederlandse taal. Het reguliere aanbod aan lessen is niet echt op hen afgestemd. Samen met de organisatie Open School heeft het OCMW Mechelen daarom een lessenspakket Nederlands op maat uitgewerkt. Gezondheid, OCMW, openbaar vervoer, winkelen, cultuur en sociale context staan daarin – op een speelse manier – centraal.

Het project begon in januari 2010. De lessen verlopen in een matig tempo, gelet op de gezondheidstoestand van sommige deelnemers. Het enthousiasme was groot. Geen enkele deelnemer heeft afgehaakt. De resultaten van het project 60+ zijn bemoedigend: oudere allochtonen die geen woord Nederlands spraken, kunnen de taal nu al verstaan en zich uit de slag trekken. Ook het feit dat ze in groep Nederlands leren vermindert hun isolement.

Contact

Stadsarchief met 'Levensverhalen' (Aalst) Al sinds 2009 werken het stadsarchief en de erfgoedcel aan een project 'mondelijke geschiedenis van migranten'. Migrantenvertellers vertellen waar ze vandaan komen, waarom ze migreerden, waarom ze voor België en Aalst kozen, hoe ze hier ontvangen werden, of ze ooit nog terug willen ...

De levensverhalen van Turkse en Spaanse Aalstenaars zijn nog altijd te bekijken op www.madeinaalst.be

Ouder worden in Vlaanderen Ouder worden in Vlaanderen is een project om de toegankelijkheid van ouderenvoorzieningen voor allochtone ouderen te vergroten. Doelgroepen van het project zijn zowel allochtone ouderen als de lokale zorgsector. De ouderen krijgen informatie over de bestaande voorzieningen voor senioren. Binnen de allochtone gemeenschappen worden mensen aangemoedigd zich te bezinnen over hun migratie en het leven als senior in Vlaanderen.

Ouder worden in Vlaanderen is een kant-en-klaar voorlichtingspakket. U kunt er direct mee aan de slag in uw eigen organisatie of wijk. Tijdens zes bijeenkomsten kunt u twintig deelnemers inlichten.

Het project loopt in verschillende integratiecentra.

Meer informatie

Maison Biloba Huis (Brussel/Schaarbeek) Huis Biloba heeft drie pijlers die elkaar aanvullen en versterken:

- vijftien woongelegenheden voor senioren, alleenstaanden of koppels;
- een solidaire leefruimte voor de bewoners. De collectieve ruimte bevat onder meer: een gezellige zithoek, een keuken, een wasplaats en een binnentuin. Deze ruimten worden door de bewoners zelf gerund;
- een onthaalruimte op de gelijkvloerse verdieping staat open voor de buurt. Iedereen die in de buurt met de zorg voor senioren begaan is en senioren die in de buurt wonen, kunnen er terecht. Zij worden warm onthaald en ontmoeten andere buurtbewoners in een aangename sfeer.

Het huis combineert huisvesting, onthaal, ontmoeting, opleidingsmogelijkheden voor zorgverstrekkers enzovoort.

Meer informatie

Toegankelijke zorg voor Genkse ouderen van een andere etnische afkomst (Genk) Met het project 'Toegankelijke zorg voor Genkse ouderen van een andere etnische afkomst' wil het OCMW van Genk de bestaande werking voor allochtone ouderen en hun omgeving optimaliseren, de wederzijdse onbekendheid tussen allochtone ouderen en de (zorg)voorzieningen wegwerken en een goede interculturaliteit van de voorzieningen bevorderen.

Het project is in 2010 gestart en loopt over drie jaar. Daarbij krijgt OCMW Genk gedurende drie jaar inhoudelijke begeleiding van Lucas, een interfacultair centrum voor zorgonderzoek en consultancy binnen de Leuvense universiteit, en financiële ondersteuning door Cera. Meer informatie volgt bij rapportage.

Contact

Beeldwijzer thuiszorg: hoe kan ik u helpen? (Gent) Het Intercultureel netwerk Gent heeft een beeldwoordenboek op maat van de thuiszorg ontwikkeld. Aan de hand van pictogrammen en foto's kunnen gezinshelpers communiceren met hun cliënten over verzorgingstaken, huishoudelijke taken, administratie en eten en drinken.

Meer informatie en [download](#)

Ook in Nederland bestaan er communicatieboeken met woordenlijsten en pictogrammen: Elkaar begrijpen helpt.

Meer informatie

Jongeren oud geleerd en jong gedaan (Brussel) Een project waarbij de ontmoeting tussen (allochtone) senioren en jonge studenten positief gestimuleerd wordt. Net als andere betrokken senioren konden oudere migranten hun favoriete plek in Brussel tonen. De jongeren kregen via het interview en de ontmoeting inzicht in de persoonlijke migratie en het leven als migrant in Brussel.

Contact

Meer informatie

Thuiszorg: ook iets voor jou? (Gent) Om allochtone senioren op een begrijpelijke en herkenbare manier te informeren over thuiszorg lanceerde het OCMW Gent de fotostrip 'Thuiszorg. Ook iets voor jou?' Zonder enige tekst maakt de fotostrip de allochtone senioren duidelijk in welke gevallen ze een beroep op thuiszorg kunnen doen.

De fotostrip is gedrukt op 2000 exemplaren en kwam tot stand in samenwerking met de drie grote ziekenfondsen en met de provincie Oost-Vlaanderen. [Download](#)

Contact

Screening Thuiszorg (Antwerpen) Omdat de diensten voor ouderenzorg zelfs na een reeks projecten nog steeds weinig allochtone ouderen bereiken, heeft het OCMW Antwerpen beslist een organisatiecan van de thuiszorg te laten maken. Zowel een interne als een externe drempelanalyse moet knelpunten en aanbevelingen aan het licht brengen. In een vervolgetraject komen er dan diversiteitsmaatregelen en -medewerkers.

Contact

Ons gedacht: burgers betrekken bij beleid (Roeselare) De groep allochtone ouderen is een doelgroep in het participatieproces dat OCMW Roeselare samen met Samenlevingsopbouw West-Vlaanderen opzet. De doelstelling is informeren, consulteren, laten adviseren. Via diepte-interviews en mondelinge enquêtes, een projectgroep met (ex)cliënten van de sociale dienst van het OCMW en een methodiek 'Babbels en Knabbels' wil men die drievoudige doelstelling bereiken. Gepland worden dertig diepte-interviews en 160 mondelinge enquêtes, en een tiental mensen in de projectgroep. Babbels en Knabbels gaat in het najaar van 2011 van start.

Contact

• Kinderopvang

Aan kinderopvang worden vandaag drie maatschappelijke functies toegekend. Een economische (bijvoorbeeld mogelijk maken dat ouders uit werken gaan), een pedagogische en een sociale functie. In zijn sociale functie gaat kinderopvang sociale uitsluiting tegen en draagt hij daarmee bij tot een rechtvaardige samenleving. [61]

Uit onderzoek blijkt dat kinderopvang een kansarme gezinsomgeving kan compenseren en dus een hefboom kan zijn voor gelijkere kansen. Vanuit Vlaanderen worden sinds een aantal jaren ook initiatieven genomen om de toegang tot kinderopvang te verbeteren, onder andere via aangepaste voorrangsregels. En toch maakt kinderopvang zijn drie functies zelden waar. Net als in andere sectoren is hier sprake van een mattheuseffect. De 20% armste gezinnen maken nauwelijks half zo veel (32,3%) gebruik van kinderopvang als andere gezinnen (65 à 70%). [62]

Er is onderzoek dat twee gesubsidieerde systemen van kinderopvang vergeleek: Zweden en België. Op zich geen eenvoudige vergelijking, want er moest rekening gehouden worden met fiscale voordelen, prijsdifferentiatie enzovoort. Uit de vergelijking blijkt dat Zweden er beter in slaagt de middelen naar de laagste klasse te doen stromen terwijl in België de middelen vooral naar de hoogste klasse gaan. Vanuit het standpunt van efficiëntie en sociale ongelijkheid kan dit in België en Vlaanderen dus beter. [62]

Ander onderzoek (63) heeft zich gericht op het vastkrijgen van een opvangplaats. We hebben het hier over ouders die de intentie hadden hun kind(eren) naar de kinderopvang te brengen. Daaruit blijkt dat lagergeschoolden of ouders van een vreemde herkomst veel minder frequent een opvangplaats vinden dan hogergeschoolden. Het verschil is zeer significant. Dit leidt tot de niet getoetste maar logische hypothese dat deze ouders makkelijker de beslissing zullen nemen om (tijdelijk) niet in het arbeidscircuit te blijven of voor informele opvang te kiezen.

Verklaring Net als bij ouderenzorg is er opnieuw een combinatie van factoren verantwoordelijk voor die cijfers. [61]

Er is de onbekendheid, een gebrek aan kennis van het systeem van inschrijving of de werking van de kinderopvang zelf. Ouders vragen zich af of er een allochtone begeleidster aanwezig is, of de voeding aangepast zal zijn, of de taal een probleem zal zijn. Er is ook een zeker wantrouwen. Zal het kind wel welkom zijn? Zullen de pedagogische vaardigheden van de ouders niet in vraag gesteld worden?

Verder zijn er opnieuw elementen die samenhangen met de sociaal-economische status: lage opleidingen betekenen vaak onregelmatig werk, ploegenarbeid... soms is er slechts een occasionele vraag of een vraag voor enkele momenten in de week. Of de vraag ontstaat plots omdat men werk vindt of een opleiding mag starten, waardoor er geen plaats is in de kinderopvang. En vanzelfsprekend is er ook het financiële aspect.

Aanbevelingen ten aanzien van overheid en voorzieningen die drempelverlagend werken en die voortvloeien uit onderzoek zijn:

- het tekort aan plaatsen wegwerken, omdat hier een verdringing plaatsvindt;
- eventueel inkomstenverlies (vanwege occasionele opvang of sociaal tarief) voor inrichters compenseren;
- samenwerkingsverbanden stimuleren om de toegankelijkheid te verhogen;
- ten slotte ook voldoende omkadering, competentieversterking om te kunnen omgaan met bepaalde doelgroepen.

Ook is het belangrijk om niet alleen aandacht te hebben voor de ongelijke toegang tot de voorziening (de drempel) maar ook de werking binnenin toegankelijk te maken: het gevoel krijgen welkom te zijn, openheid en gesprek over verwachtingen, geen veroordelende houding...

• Goede praktijken

Wiegelied voor Hamza (Gent) De video *Wiegelied voor Hamza* toont hoe kindercentra in vier Europese steden (Gent, Aubry, Berlijn en Birmingham) omgaan met diversiteit in multiculturele en achterstandswijken. Het zijn kindercentra die een omgeving creëren waar iedereen zijn plek vindt en waar aan iedereen gelijke kansen worden geboden. De video kan gebruikt worden in cursussen en opleidingen, in teamoverleg en op ouderavonden. In de bijgeleverde handleiding wordt ingegaan op de onderliggende doelstellingen in het omgaan met diversiteit en er zijn suggesties voor vragen en discussies opgenomen.
Meer informatie

Oudercrèches (Frankrijk/Louvain-La-Neuve) Deze crèches zijn een soort gezamenlijk opvoedingsproject tussen ouders en professionelen. In Frankrijk zijn zulke crèches heel gebruikelijk. Er is een grote verbondenheid met de buurt, er zijn veel mogelijkheden tot uitwisseling, vaders worden via taken makkelijker betrokken...

In Vlaanderen zien onderzoekers deze vorm van crèches vooral aansluiten bij de buurtgerichte kinderopvang. [64]

Meer informatie Frankrijk

In Louvain-La-Neuve is in 2004 ook een dergelijke multiculturele crèche gestart.

Meer informatie

Buurtgerichte kinderopvang (Gent e.a.)

De buurtgerichte kinderopvang is gegroeid in een project met een aantal opvanginitiatieven. Het project had volgende doelstellingen:

- samenwerking met en participatie van ouders;
- buurtwerking;
- multiculturele en multifunctionele opvang;
- opvang van goede kwaliteit;
- werkgelegenheid voor laaggeschoolde vrouwen.

Na afloop van het project werden ook elementen overgenomen in andere stedelijke kinderdagverblijven.

Er is een [handleiding beschikbaar](#) die deze verschillende aspecten van buurtgerichte kinderopvang overloopt.

Bruggen bouwen (Brussel) Bruggen bouwen is een experiment dat begin 2003 in Brussel van start ging. Het kwam er na een overleg tussen de Cel Inburgering en verschillende initiatiefnemers op het terrein van de kinderopvang in Brussel. De vaststelling dat nieuwkomers met jonge kinderen die een inburgeringstraject volgen, zeer moeilijk een plek in de kinderopvang konden vinden, vormde een gezamenlijk denk- en actiepoint voor alle betrokken instanties. Ze gingen op zoek naar mogelijkheden om de toegankelijkheid van de kinderopvang te combineren met een opleidings- en tewerkstellingsproject voor ex-nieuwkomers. Uit het project zijn beleidsaanbevelingen maar ook veel praktische tips afgeleid. U vindt ze [hier](#)

Pictogrammen in kinderopvang (Brugge) In Brugge wilden ze de communicatie met anderstalige ouders over het verloop van de opvangdag en verwachtingen vanuit het kinderdagverblijf verbeteren. Daarom worden nu pictogrammen gebruikt in de dagelijkse mondelinge communicatie, via stickertjes in de heen-en-weerschriftjes en op informatiebladen voor ouders. Bij de pictogrammen staan een tiental vertalingen van de Nederlandstalige betekenis. Het resultaat is een vlottere communicatie met anderstalige ouders.

Contact

Netwerk kinderopvang – inburgering (Kortrijk) Vanuit een netwerk tussen de sector kinderopvang en de partners inburgering worden initiatieven ontwikkeld die kinderopvang beter toegankelijk maken voor nieuwe anderstalige inwoners (inburgeraars). Volgende initiatieven zijn eruit gegroeid: vormings-sessies interculturalisering voor medewerkers kinderopvang, een foto/pictogrammenboekje met uitleg over kinderopvang, een voorstelling van kinderopvang voor NT2-medewerkers en een checklist met aandachtspunten bij contact.

Contact

• Opvoedingsondersteuning

Ook naar de ontwikkeling van een kind en het effect van etnisch-culturele afkomst of sociaal-economische status is onderzoek gevoerd. Daaruit blijkt dat etnische status slechts een beperkt deel van de verschillen verklaart. Een veel groter deel heeft te maken met de sociaal-economische status, namelijk 46%. [65]

De beperkte negatieve invloed speelt vooral op het gebied van cognitie en (Nederlandse) taal. De invloed van de sociaal-economische status is zoals gezegd ruimer en laat zich ook gelden op het gebied van motorische en socio-emotionele ontwikkeling.

Zoals al eerder aangetoond, kan preventieve actie die negatieve invloed neutraliseren. Opvoedingsondersteuning kan zo'n preventieve ingreep zijn. Toch is ontwikkelingsstimulering of opvoedingsondersteuning een aanbod dat, enkele uitzonderingen niet te na gesproken, de doelgroep nauwelijks bereikt. [66] Ook de kennis erover is beperkt en versnipperd: er zijn veel dergelijke programma's bekend in databanken, maar gegevens over kwaliteit, bereik en effectiviteit zijn schaars.

Programma's zoals Instapje zijn eigenlijk gezinsgerichte ontwikkelingsstimulering, ze vergroten de onderwijskansen van kinderen. Dit zijn nagenoeg de enige programma's die wetenschappelijk op effectiviteit getest zijn en die ook effectief blijken te zijn.

Ook betreffende opvoedingsondersteuning is er weinig onderzocht en zeker weinig specifiek gericht op allochtone kinderen.

• Goede praktijken

Baboes (Brussel) Enkele jaren geleden wees een onderzoek van Ugent uit dat veel ouders in Brussel vereenzamen. Baboes is een van de initiatieven die daaraan iets trachten te doen. Het wil een ontmoetingsplaats zijn voor ouders en kinderen tot vier jaar, en expliciet ook een afspiegeling van de diversiteit van de Brusselse samenleving.

De bedoeling is dubbel. Enerzijds kunnen de ouders met elkaar praten. Anderzijds spelen de kinderen met elkaar en doen ze zo sociale vaardigheden op.

Evaluatieonderzoek van het initiatief bevestigt de mogelijkheden: 'Baboes maakt enkele van haar initiele ambities waar en deelt functies met opvoedingsondersteuning, kinderopvang en buurtwerk.' (67)

Meer informatie

Het onderzoek

Huis der Gezinnen (Anderlecht) Een ontmoetingsplek met een aanbod aan opvoedingsondersteuning (individueel/groep) voor jonge gezinnen en aanstaande ouders.

Het Huis der Gezinnen biedt aan kwetsbare allochtone gezinnen met jonge kinderen (tot acht jaar) en aanstaande ouders een uitnodigende, aangename en veilige ruimte waar ouders elkaar kunnen ontmoeten en kinderen met elkaar kunnen spelen. Ouders kunnen er terecht met hun opvoedingsvragen en kinderen kunnen er plezier maken met leeftijdsgenootjes.

Naast inloopteamactiviteiten met hun kernfuncties (ouder-kindgroepen, onthaal en begeleiding) is er ook nog het (op)voedingsproject Ratatouille.

Meer informatie

Instapje (Genk)

Zie goede praktijken Onderwijs

• Meer weten?

Voor cijfers:

www.zorg-en-gezondheid.be/Cijfers/

Extra informatie kinderopvang & opvoedingsondersteuning, met publicaties, onderzoek, visieteksten:

www.kiddo.net

www.expoo.be

www.kindengezin.be

www.vbjk.be

Aanvullende goede praktijken en databanken

Het thema samenleven is, zoals eerder vermeld, zeer breed. In dit aanvullend stuk bundelen we enkele goede praktijken en informatiebronnen rond etnocommunicatie, jeugd, sport, cultuur, religie en hangjongeren. We vermelden eerst twee algemene goede praktijkdatabanken.

Algemene databanken goede praktijken

De VVSG heeft een databank '[goede praktijken](#)'. Daar zijn er veel bij met als thema etnisch-culturele diversiteit.

Ook het Kruispunt Migratie Integratie heeft een databank goede praktijken: [de toolbox](#).

Etnocommunicatie

Goede praktijken voor etnocommunicatie 'We bereiken ze niet!' Het is een vaak gehoorde jheremiade in allerlei sectoren. Er bestaan veel misverstanden over hoe je doelgroepen van een andere afkomst efficiënt kunt aanspreken. Goede communicatie met een cultureel divers publiek begint bij uzelf. Verbal Vision heeft verschillende brochures ontwikkeld over het belang van een sterke organisatie en een creatieve marketing. Zowel praktische tips als handvatten bij langere trajecten komen aan bod.

Meer informatie en download

Verbal Vision: Woorden en beelden k(l)eurig kiezen Wablief en Verbal Vision vzw geven een handige brochure uit over communiceren met een cultureel divers publiek. De inhoud van 'Woorden en beelden k(l)eurig kiezen' is geïnspireerd door een onderzoek naar woord- en beeldgebruik bij allochtonen en kansarmen.

De kleurrijke brochure bevat tal van praktische en inspirerende tips om woorden en beelden attractiever én doelgerichter in te zetten bij personen met een verschillende culturele en sociale achtergrond.

Meer informatie

Religie

Ondersteuning moskee (Leuven) Leuven ondersteunde de vereniging Al Ihsaan bij de aanvraag voor de erkenning van de moskee. Dit leidde tot een goede verstandhouding tussen stad en moskeevereniging en een intensieve samenwerking op volgende terreinen:

- de moskee verspreidt informatie van de stad bij haar leden: vnl. over het welzijnsaanbod
- de moskee werkt samen met de KUL, KH en Groep-T om jongeren aan te moedigen hoger onderwijs te volgen
- de moskee maakt de vacatures van de stad bekend bij haar leden
- de moskee engageerde zich tot een transparante werking en open houding naar alle Leuvenaars (vertalingen van de preken staan online, bezoeken aan de moskee mogelijk,...)
- de moskee is het aanspreekpunt voor de organisatie van het offerfeest

Contact

Sport, jeugd, cultuur

Goede praktijken sport en jeugdwerk (Antwerpen, Gent, Houthalen Helchteren)

Participatie aan sport is een doelstelling op zich. Sport vormt daarenboven een laagdrempelige opstap naar jeugdwerk, vrijwilligerswerk, tewerkstelling, enzovoort.

Zaalvoetbal voor meisjes (Antwerpen) Met vier zaalvoetbalclubs voor meisjes in competitie zet vzw KRAS Jeugdwerk, Steunpunt Sport wekelijks zestig enthousiaste autochtone en allochtone meisjes aan het sporten. Via sport met jeugdwerk bezig zijn is een formule die werkt. Almaar meer allochtone meisjes sporten in clubverband en hebben hierdoor op tal van andere vlakken een actieve levensstijl ontwikkeld.

Meer informatie ⓘ

Dracuna (Gent) In Dracuna combineert vzw Jong en de stad Gent zowel buurtsport, jeugdwerk als tewerkstelling. Dracuna is gebouwd in 2000 door Stad Gent en staat op dit moment open voor alle bewoners van de wijk. Op Dracuna kan iedereen van 8 tot 25 jaar bijna dagelijks, buiten schooltijd, voor zijn plezier komen sporten. Je kan er meer dan voetballen. Ook badminton, basket, dans, kickbox en pingpong komen wekelijks aan bod. Daarnaast maak je er kennis met een hele hoop andere sporten waar je even van kan proeven. Ben je niet zo sportief of wil je meer dan dat, dan ben je ook welkom in onze instuif op verschillende momenten, voor verschillende leeftijden.

Meer informatie ⓘ

Boks (Houthalen Helchteren) Jeugdwelzijnswerk Meulenberg heeft onder andere een succesvol project boksinitiatie opgezet.

Meer informatie ⓘ

Informatiebronnen

ISB (sport) Het Vlaams instituut voor sportbeheer en recreatiebeleid biedt heel wat informatie en ondersteuning aan. ISB geeft ook cijferboeken uit met gegevens over het lokale sportbeleid. Verder is er aandacht voor sportparticipatie en diversiteit. Een uitgebreide kennisbank is via www.isbvzw.be te raadplegen.

Contact ⓘ

Participatie in Vlaanderen (sport, cultuur, jeugd) De participatiesurvey is een grootschalig onderzoek naar kunsten- en cultuurparticipatie, deelname aan het verenigingsleven en sportgedrag dat in 2009 werd uitgevoerd door het Steunpunt Cultuur, Jeugd en Sport.

Via de webtool kan men resultaten opsplitsen naar onder andere sociaal-economische status. Een opsplitsing naar etnisch-culturele diversiteit wordt niet gemaakt.

Meer informatie ⓘ

Beleid en Management in Sport-rapporten van de afdeling sociale kinesiologie en sportmanagement van de K.U.Leuven (Sport) De BMS-rapporten willen een bijdrage leveren aan het sociaalwetenschappelijke onderzoek naar beleid en management met betrekking tot sport en fysieke activiteit. Deze publicaties zijn een product van de Afdeling Sociale Kinesiologie & Sportmanagement van de K.U.Leuven. BMS-rapporten kunnen mits registratie gratis gedownload worden:

Meer informatie ⓘ

Demos (sport, cultuur, jeugd) Dēmos is als kenniscentrum actief in het Vlaams Participatiedecreet. Ze zetten in op het vernieuwen en verdiepen van de participatie van kansengroepen aan cultuur, jeugd en sport. Hiervoor vertrekken ze telkens van de leefwereldperspectieven van kansengroepen en een streven naar een meer open, inclusieve en democratische samenleving. Dēmos biedt praktijkondersteuning aan en doet aan onderzoekswerking om zo het aanspreekpunt en de gangmaker te zijn rond participatie van kansengroepen in de sectoren cultuur, jeugd en sport. Op de website vindt u ook een goede praktijkendatabank.

Meer informatie **i** **Curieuzeneuzepastapot (jeugd)** 'Curieuzeneuzepastapot' is een naslagwerk en maakt de actuele staat op van het diversiteitsthema in het hele jeugdwerkveld: met getuigenissen, discussies, praktische tips, rondetafels en meer theoretische bijdragen en academisch onderzoek. Ruim twintig jeugdwerkorganisaties gaven mee kleur aan deze bijdragen.

Curieuzeneuzepastapot - diversiteit en toegankelijkheid in het jeugdwerk Gunter Bombaerts, Wouter Hillaert, Filip Coussée (red), Gent, Academia Press, 2010, 280 pp. ISBN 978 90 382 1615 7

Locus(cultuur) Locus, het steunpunt voor het lokale cultuurbeleid in Vlaanderen heeft op zijn site ook informatie rond lokaal cultuurbeleid en diversiteit. Enkele publicaties zoals:

- Het sociale van cultuur (met enkele praktijkvoorbeelden)
- Diversiteitsbeleid in cultuurhuizen
- Neveneffecten (over het kleine ontmoeten)

Meer informatie **i**

Hangjongeren

De hangman Op de website van De hangman vindt u informatie, onderzoek en een goede praktijkendatabank rond het fenomeen van hangjongeren.

In de lijst van praktijkvoorbeelden zijn momenteel een 10 tal goede praktijken van lokale besturen opgenomen.

Meer informatie **i**

Hangjongerenbeleid (Brugge) Brugge heeft voor zijn hangjongerenbeleid een matrix opgemaakt met daarin soorten rondhangplekken en hangjongeren.

Er zijn drie soorten hangplekken: natuurlijke ontmoetingsplaatsen, officiële hangplekken en storende. De jeugddienst deelt hangjongeren in vier groepen in : aanvaardbare, hinderlijke, overlastgevende en criminele. Door jongerengroepen en hangplekken in een matrix te plaatsen, krijg je een schema dat als leidraad dient om actie te ondernemen en de stadsdiensten op elkaar af te stemmen.

Het beleidsplan is opgehangen aan het motto: rondhangen: ja! uithangen: nee!

Meer informatie **i**

Contact **i**

Verwijzingen

1. Werkgelegenheid: verklaringen

Verskillende onderzoeken [6] [2] [14] gebruiken min of meer de volgende indeling voor onderzochte verklaringen:

Ze onderscheiden een vraagzijde (werkgevers, marktmechanismen...) en een aanbodzijde (potentiële werknemers). Vervolgens gaan ze na welke factoren het best de slechte arbeidsmarktpositie verklaren ten opzichte van een autochtone referentiegroep.

Discriminatie en etnisch-culturele factoren zijn bepalend

Studie [2] stelt:

De lage tewerkstelling wordt slechts in beperkte mate rechtstreeks bepaald door persoonlijke kenmerken als sociaal-economische achtergrond of opleiding (10%). Het grootste deel van de verklaring moet gezocht worden in institutionele kenmerken zoals rigiditeit van de arbeidsmarkt en discriminatie aan de vraagzijde en migrant-specifieke kenmerken aan de aanbodzijde. Het gegeven discriminatie spreekt voor zich. Onder migrantspecifieke kenmerken begrijpen de onderzoekers zowel elementen eigen aan migratie als etnisch-culturele factoren.

Ook sociaal-economische situatie en opleiding zijn bepalend

In een andere studie [6] [14] komen de auteurs tot een zelfde besluit wat de intrede op de arbeidsmarkt betreft. Dat allochtone werkzoekers zo lang werkloos zijn, moet volgens hen verklaard worden vanuit discriminerende factoren aan de vraagzijde en etnisch-culturele aan de aanbodzijde. Onder die etnisch-culturele factoren begrijpen de onderzoekers de houding tegenover onderwijs, gezin en betaald werk. Tegelijk wijzen ze op de enorme schakeringen binnen die culturele achtergrond: de invloed op jongens is anders dan op meisjes, die op Turkse jongeren ook weer anders dan die op Marokkaanse jongeren. De rechtstreekse invloed van de sociaal-economische situatie is ook volgens hen beperkt.

In feite werkt onze arbeidsmarkt behoorlijk goed op het vlak van kansenverdeling, als men eenmaal aan het werk is. Toch is de sociaal-economische status op een onrechtstreekse manier van grote invloed: via onderwijs. [6] Onderwijs brengt namelijk een sociale selectie op gang in plaats van die weg te nemen. Ons onderwijs is gericht op een middenklassencultuur en functioneert niet meritocratisch: de sociaal-economische beginsituatie bepaalt grotendeels het bereikte opleidingsniveau en de opleidingskansen. Zie hoofdstuk onderwijs. Het lagere opleidingsniveau bij allochtonen verklaart een groot deel van de verschillen in werkomstandigheden, beroepsprestige en interessant werk.

Besluitend bij beide studies: op zich functioneert de arbeidsmarkt redelijk kansenneutraal, al zorgen etnisch-culturele factoren en discriminatie ervoor dat allochtonen veel langer werkloos zijn voordat ze aan een eerste baan geraken. De cijfers spreken voor zich: tussen autochtone niet studerende jongeren tussen 15 en 24 jaar en niet-EU-migranten van dezelfde leeftijd, gaapt een kloof van maar liefst 60%. [5]

De sociaal-economisch zwakke situatie is wel bepalend voor lagere opleidingskansen en dat lagere opleidingsniveau leidt er op zijn beurt toe dat allochtonen vaker in de secundaire arbeidsmarkt terechtkomen dan autochtonen.

2. Neutraliteit en redelijke aanpassingen

In een studie in opdracht van het Centrum voor gelijkheid van kansen en racismebestrijding verzamelden onderzoekers 417 situaties van 'redelijke aanpassingen' zowel op de publieke als de private arbeidsmarkt. Het Vlaams decreet van 8 mei 2002 houdende evenredige participatie op de arbeidsmarkt breidt de plicht tot redelijke aanpassingen in het kader van waarborgen van gelijke kansen op de arbeidsmarkt uit van personen met een handicap naar diverse kansengroepen. De Europese richtlijn (200/78/EG) en de Belgische Antidiscriminatiewet beperken de redelijke aanpassingen tot die voor personen met een handicap.

Voorbeelden van zulke aanpassingen zijn: verlof omwille van religie, aanpassing van de kledingcode, man-vrouwverhoudingen... Uit de studie blijkt dat veel bedrijven beschikken over 'redelijke aanpassingen' zonder het te weten, of toch minstens zonder ze bij naam te noemen. Bovendien valt de beslissing over die aanpassingen meestal op een informele manier, in overleg met collega's of met de rechtstreekse chef. Ook zijn de debatten niet zozeer ideologisch maar eerder pragmatisch: is de aanpassing compatibel met de werking van de dienst; in welke mate gaat de efficiëntie van de dienst erop vooruit? Ten slotte heeft ook niet alles met godsdienst te maken: zo zijn er bijvoorbeeld vragen over verlengde vakantie.

Als rode draad zien de onderzoekers dat heel veel geval per geval wordt opgelost, soms uit vrees voor een sneeuwbaaleffect. Zij zien daar voordelen in. Bijvoorbeeld het werken op maat en het vermijden van een polemiek die alles op de helling zet. Denk maar aan het debat over de koppeling tussen feestdagen en religie. Er zijn natuurlijk ook nadelen aan verbonden: er bestaat een gevaar voor willekeur, ongelijkheid en rechtsonzekerheid.

De studie bundelt een hele rist vragen, oplossingsstrategieën en argumentaties, ook van lokale besturen en OCMW's.

Wanneer ze de gebruikte argumentaties voor het goedkeuren of afkeuren van redelijke aanpassingen overschouwen, dan zien de onderzoekers in de eerste plaats marktgerichte argumentaties: is het organisatorisch haalbaar, zullen klanten erdoor gechoqueerd of gehinderd worden? Soms, en zeker bij lokale besturen, zijn de argumentaties eerder principiële ideologisch: gelijkheid, neutraliteit, respect voor andere religies. Een zelfde principe kan echter zowel tot het invoeren als tot het weigeren van een redelijke aanpassing leiden. Zo wordt het principe van neutraliteit doorgaans gehanteerd om een aanpassing niet door te voeren. Er zijn echter ook gevallen waarbij het net gebruikt wordt om wel een aanpassing door te voeren.

Andere belangrijke vaststellingen zijn dat de vragen naar aanpassingen in hoofdzaak gesteld worden door moslims als belangrijkste religieuze minderheid in België, en dat die vragen frequenter gesteld worden door laaggeschoolde werknemers. Nu speelt daar natuurlijk het gegeven dat een meerderheid van de moslims laag-

geschoold is, maar dat zij ook in meerderheid in betrekkingen voor laaggeschoolden werken. Wanneer bij meer mensen de vraag leeft, wordt de schroom om ze te stellen ook kleiner. Daarnaast geniet een laaggeschoolde medewerker doorgaans minder autonomie, wordt die vaker gecontroleerd dan hooggeschoolden. Ook om die reden komt de vraag eerder voor bij laaggeschoolden. [68]

3. Adviezen SERV

De groep met een korte schoolloopbaan zou het meest profiteren van aanvullende opleidingen tijdens de beroepsloopbaan. De SERV adviseert daarom de loopbaandienstverlening goed te verzorgen, en met name de acties en begeleiding om de arbeidsmarktpositie van werkenden te verbeteren. [8] Ook op dit vlak kunnen er volgens de SERV meer acties ondernomen worden. Allochtonen zijn namelijk ondervertegenwoordigd in de trajecten voor loopbaanbegeleiding, terwijl zij typisch slecht scoren qua loon, type contract, stabiliteit en promotiekansen. [8]

Met betrekking tot zelfstandigen formuleert de SERV volgend advies: De steden en gemeenten kunnen een belangrijke rol spelen in het aanbieden van informatie, ondersteuning en netwerking aan ondernemers van allochtone afkomst. Dit kan bijvoorbeeld in de vorm van overleg over het winkelbeleid. Net als voor gelijk welke starter is het van belang dat deze ondernemers weten welke niches of mogelijkheden er in hun gemeente of regio zijn, welke actoren op het veld actief zijn en welke ontwikkelingsplannen lokaal worden opgezet. [69]

4. Activering: maatregelen

Om allochtonen als kansengroep uit de werkloosheid te halen lopen er verschillende activeringsmaatregelen, zowel federaal als Vlaams. De monitor voor de sociale inschakelingseconomie in Vlaanderen maakt een onderscheid tussen werkvormen en tewerkstellingsstimuli. Van een werkvorm is sprake wanneer de erkenning aan een onderneming of arbeidsplaats gekoppeld kan worden. Werkvormen verwijzen naar een onderneming en niet naar een persoon. Voorbeelden zijn de Vlaamse maatregelen als beschutte werkplaatsen, sociale werkplaatsen, lokale diensteneconomie, invoegbedrijven, WEP en activiteitencoöperaties of de federale ACTIVA en ACTIVA PVP-programma's.

Tewerkstellingsstimuli zijn rechtstreeks aan personen of werknemers gekoppeld, bijvoorbeeld de federale maatregelen als SINE, Artikel 60 of Artikel 61. [70]

De publieke sector is vooral actief binnen de lokale diensteneconomie en als werkervaringsbedrijf. Bij de 121 publiekrechtelijke werkervaringsbedrijven gaat het in 48% van de gevallen om steden en gemeenten en in 45% van de gevallen om OCMW's.

Qua bereik van de allochtone kansengroep scoren vooral de sociale werkplaatsen, de lokale diensteneconomieën en de invoegbedrijven hoog. In de sociale werkplaatsen is 20% allochtoon, in de invoegbedrijven 23% en in de lokale diensteneconomie 16%. [71] Maar in bijna alle werkvormen is er een meer dan proportionele tewerkstelling van allochtone werknemers. Zonder specifieke aandacht voor allochtonen is de uitstroom naar het normale economische circuit vooral goed bij de invoegbedrijven met 68,9% en de lokale diensteneconomie met 51%. Wat de federale maatregelen betreft is het beeld verschillend voor de maatregelen waarvan werkzoekenden gebruik maken en die waarvan leefloners gebruik maken. Binnen het programma is er voor werklozen het minst uitval bij SINE en het doorstromingsprogramma. Bij leefloners is er het minst uitval bij activering via Artikel 60 en het doorstromingsprogramma. Wanneer we naar de uitstroom naar het normale economische circuit kijken, dan zorgt Artikel 60 wel voor een stabiele tewerkstelling tijdens de activering, maar na stopzetting leidt die vaak uitsluitend tot een doorstroom naar een RVA-uitkering. [72]

In de activeringsmaatregelen voor werkzoekende werklozen is er een relatieve oververtegenwoordiging van autochtonen. In de activeringsmaatregelen voor leefloners zien we dan weer een relatieve oververtegenwoordiging van allochtonen. Als mogelijke verklaring dragen de onderzoekers aan dat migranten die naar België

komen nog geen rechten hebben opgebouwd en dus aankloppen bij het OCMW. Zeker mensen met een sterk profiel gebruiken de activeringsmaatregelen vervolgens om werkervaring op te doen en sociale rechten op te bouwen. Ze worden voornamelijk tewerkgesteld als Artikel 60'er. De Belgen in het leefloonstelsel hebben vaak een zwakker profiel en zijn moeilijker toe te leiden naar de activeringsmaatregelen, vandaar hun ondervertegenwoordiging binnen die groep. [72]

De onderzoekers waarschuwen ook voor een zorgelijke evolutie die haaks staat op het competentieversterkende doel van activering: het teruggrijpen naar tenders binnen samenwerkingsverbanden leidt er dikwijls toe dat de snelste en niet altijd de duurzaamste weg naar werk gevolgd wordt.

5. Activering: afstemming

Het overzicht van maatregelen en initiatiefnemers wijst op een probleem van wildgroei. Voor de maatschappelijk werkers van het OCMW, de trajectbegeleiders van de arbeidsbemiddeling, de werkgevers, maar ook voor de werkzoekenden zelf is de situatie hoogst verwarrend. Onderzoekers wijzen er ook op dat de samenwerking tussen alle betrokkenen lang niet altijd optimaal is. Zo loopt om historische redenen de samenwerking tussen OCMW's en de VDAB, onder meer in werkwinkels, niet altijd vlot. Bijvoorbeeld voor de gezamenlijke opvolging van dossiers en de toepassing van het cliëntvolgsysteem verloopt de afstemming stroef. Omdat geïntegreerde acties veeleer zeldzaam zijn, blijft het potentieel onderbenut. Om de samenwerking te stimuleren geeft de POD MI via het KB 500€ het OCMW per dossier waarin wordt samengewerkt 500 euro. [72] Ook de relaties tussen de RVA en OCMW's wordt zelden als heel positief omschreven, en dan vooral met betrekking tot de Artikel 60'ers. Verscheidene OCMW's vinden dat de RVA te star en te autoritair is in zijn adviezen. [72] Bovendien ontstaat er soms een draaideureffect. Hierbij komt de leefloner na Artikel 60 bij de RVA terecht, om nadien door de RVA eventueel geschorst te worden (DISPO-procedure) en zo opnieuw op een leefloon terug te vallen. Meer informatie: www.centrumvoorsociaalbeleid.be

6. Overkwalificatie: adviezen

Beroepsgerichte opleidingen, bijvoorbeeld binnen de gezondheidssector, en opleidingen die leiden naar knelpuntberoepen, verkleinen de kans op overkwalificatie. [13] Ook de SERV focust in een advies op die extra arbeidsplaatsen in de gezondheidszorg. [8]

Naast het feit dat ook hier de onderzoekers erkenning en sensibilisering betreffende EVC zinvol achten, zien zij nog een belangrijke rol weggelegd voor intermediaire en arbeidsbemiddelende instanties. Uit onderzoek blijkt immers dat na arbeidsbemiddeling (VDAB, OCMW of privé) niet alleen de tewerkstellingskans stijgt, maar ook het risico op overkwalificatie. [13] Een laatste advies vraagt meer aandacht voor domeinspecifieke taallessen op hoog niveau en taal op de werkvloer.

7. Schoolprestaties: verklaringen

De opgelopen achterstand in het basisonderwijs verklaart niet waarom allochtone leerlingen die wel 'op leeftijd' zitten in vergelijking met autochtone leerlingen toch vaker ongekwalificeerd uitstromen. Hetzelfde geldt voor de hogere aantallen die in de B-instroom terechtkomen. En ten slotte biedt ook het zittenblijven op zich geen voldoende verklaring. Voor iedereen geldt: hoe vaker je blijft zitten, hoe kleiner de kans om af te studeren, maar van de leerlingen die niet blijven zitten, studeren 91,4% van de autochtone leerlingen af, terwijl dit bij de allochtone studenten maar 61,9% is.

In de loop van de jaren zijn verschillende complexere verklaringsmodellen voor verschillen gelanceerd. Sommige daarvan zijn gemeengoed geworden. In het begin van de twintigste eeuw vermoedde men een genetische component: men ging uit van een lagere intelligentie. In de jaren zestig maakt een culturele component opgang: taalproblemen en culturele eigenschappen veroorzaken de achterstand. Meer recent kijkt men, vooral in de Verenigde Staten, meer in de richting van culturele continuïteit en etnisch conflict. Aanpassingsproblemen aan de cultuur van het gastland manifesteren zich ook op het vlak van onderwijs. In Europa zoekt men de verklaring eerder in het sociaal-economische milieu. Allochtone leerlingen scoren slechter op school omdat zij oververtegenwoordigd zijn in lagere sociale klassen én omdat leerlingen uit lagere sociale klassen minder kansen krijgen binnen ons onderwijssysteem. Een derde model gaat op zoek naar verklaringen in de kenmerken van het gezin. Schematisch weergegeven vindt u de drie modellen met onderliggende veronderstellingen. Let wel, niet al deze veronderstellingen zijn wetenschappelijk gefundeerd. Zo is het bijvoorbeeld niet zo dat wanneer er in allochtone gezinnen Nederlands gesproken wordt, dit in ieder geval een positieve invloed heeft op de schoolloopbaan. Een gebrekkige vorm van Nederlands heeft bijvoorbeeld eerder een slechte invloed.

Internationaal zijn dit de meest gehanteerde verklaringsmodellen. Onderzoek bij allochtone leerlingen op Vlaams niveau wijst in de eerste plaats op invloed van het sociaal-economische milieu. Een moeilijke integratie verzwakt dan verder hun kansen, net als een laattijdige intrede.

Dit onderzoek biedt dus evidentie voor zowel het achterstandsperspectief, als belangrijkste oorzaak, als het integratieperspectief. [22]

Culturele identiteit en etnisch conflict

Wie beter geïntegreerd is, heeft betere schoolresultaten

- weinig contact met autochtone leerlingen leidt tot problematische schoolcarrière
- de tweede generatie scoort voor onderwijs beter dan de eerste
- een ongestuvige samenleving leidt tot een negatieve houding tegenover die samenleving en dus ook tegenover het onderwijs

Ouders zijn gericht op het land van oorsprong

- verwachtingen naar kinderen om de band met het land van oorsprong niet te verloochenen, terwijl school gericht is op gastland

Thuis taal: waar men thuis Nederlands spreekt, is men meer gericht op de Vlaamse samenleving

Traditionele opvoedingswaarden: de verwachtingen tegenover meisjes om zich te richten op huwelijk en huishouden

Sociaal-economisch milieu

Jongeren afkomstig uit lagere sociale klassen scoren slecht binnen ons onderwijssysteem. Allochtone gezinnen zijn oververtegenwoordigd in dit lagere sociaal-economische milieu

- sociaal-economisch milieu wijkt te veel af van het onderwijsmilieu
- onderwijs is sociaal-economisch niet neutraal
- weinig geloof in het onderwijs als kansenpromotor

Samenhang tussen het lagere sociaal-economische milieu en een milieu arm aan intellectuele stimuli

Gezinskenmerken

Verwachtingen van de ouders

- gericht op slagen in onderwijs?
- dit kan slechts in combinatie met voldoende knowhow om te ondersteunen

Ondersteuning broers/zussen

- gezien vaak grote gezinnen, kunnen de oudere kinderen de jongere ondersteunen en zo de rol van de ouders gedeeltelijk vervangen

Ondersteuning leeftijds-genoten

- bij jongens heel wat straatcultuur en antischoolse attitudes
- er is een verband tussen contacten met autochtone leerlingen en beter presteren, al is de richting van dat verband niet duidelijk

8. Schoolsegregatie: verklaringen

In een heel sterk gereguleerde markt, of een quasi-markt, zoals ons onderwijssysteem omschreven kan worden, is er een vraagzijde en een aanbodzijde. De ouders zijn de vraagzijde, de scholen vormen de aanbodzijde. Segregatie ontstaat door individuele voorkeuren en ze wordt er ook door in stand gehouden. Allemaal samen veroorzaken die individuele voorkeuren een samengesteld effect. Belangrijk hierbij is dat het resultaat, gesegregeerde scholen, niemands voorkeur wegdraagt. Dit resultaat ontstaat echter wel door de combinatie van andere motieven en mechanismen. Bij deze mechanismen en motieven gaat het om voorkeuren betreffende schoolkenmerken en het laten meetellen van de samenstelling van de school zelf als motief voor de keuze. Eigenlijk wenst elke ouder zijn kind in te schrijven in een goede, sociaal-etnisch gemengde buurtschool. Dat is een constante bij alle verschillende groepen ouders. Er zit echter een verschil in invulling van de begrippen 'goed' en 'gemengd'. Daarnaast zit er ook verschil op de kansen om kinderen in te schrijven in de gewenste school.

Verschillen in interpretatie van goed, gemengd en buurt(school)

Alle ouders geven aan dat de nabijheid het belangrijkste criterium is. Dit criterium wordt echter gemakkelijk verlaten als ouders menen dat er te veel allochtone kinderen op een bepaalde school aanwezig zijn.

De invulling van de term 'goed' verschilt ook. Allochtone ouders wensen, meer dan autochtone, een school met goede leerkrachten, kleinere klassen, aandacht voor leerachterstand en discipline. Maar ze wensen ook een school die open staat voor hun specifieke etnisch-culturele achtergrond.

Ten slotte wordt ook het 'gemengd zijn' anders beoordeeld. Voor autochtone en middenklassenouders ligt de lat voor 'aanvaardbaar' gemengd op 30% allochtone leerlingen. Voor allochtone en sociaal-economisch zwakkere ouders ligt de tolerantiedrempel op 50%. De drempel wordt dus sneller bereikt voor autochtone ouders. Zij kiezen voor een andere school en zetten dus via een 'witte vlucht' het segregatieproces in gang. Er ontstaat ook een 'zwarte vlucht' bij allochtone ouders van de tweede generatie, zij het dan wel pas vanaf de drempel van 50%. Ook zij zullen scholen uitsluiten vanwege de etnische schoolcompositie. Allochtone ouders van de eerste generatie hanteren dit criterium niet.

Verschillen in ondernomen acties en inschrijvingskansen, maar ook discriminatie

Niet alle ouders beschikken over dezelfde informatie om hun keuze op te baseren. Alle door scholen ingezette informatiekanalen worden vaker geraadpleegd door autochtone en middenklassenouders dan door allochtone en sociaal-economisch zwakkere ouders. Verder is vooral de sociaal-economische status bepalend voor de frequentie en intensiteit waarmee ouders bronnen raadplegen. Autochtone ouders staan actiever in het oriëntatieproces.

Wat de inschrijvingskansen betreft verlagen een andere etniciteit en een ander geloof (islam) de inschrijvingskansen. Belangrijk om op te merken: eigenlijk gaat het vooral om de perceptie van dat anders zijn. Bijvoorbeeld niet de mededeling van een moeder dat zij praktiserend moslim is, maar wel het feit dat ze een hoofddoek draagt vermindert al de kans dat ze haar kind kan inschrijven. Dus louter uiterlijke kenmerken verbonden aan de etnische achtergrond en de geloofsgemeenschap kunnen scholen ertoe brengen om zich weigerachtig op te stellen.

Uit de bevindingen leiden de onderzoekers af dat verwachte taalproblemen en een (vermeend) gebrek aan schoolcultuur maken dat scholen de voorkeur geven aan autochtone middenklassenleerlingen. Scholen gaan ervan uit dat deze laatsten minder investeringen behoeven. Belangrijk is ook dat taal hierbij geen rol speelt, nochtans het enige criterium dat wél zou mogen worden gehanteerd om iemand te weigeren.

Er bestaan mogelijkheden om ongegronde weigeringen aan te vechten maar ook hier speelt het mattheuseffect: naarmate de sociaal-economische status stijgt, stijgt de kans dat een klacht zal worden ingediend. Een van de problemen is ook dat weinig bekend is tot wie men zich met de klacht moet richten, met name het LOP. [36]

9. Migratie en identiteit

Door migratie ontstaat een gemengde of ook een dubbele identiteit. Dit loopt echter niet zonder slag of stoot. Tegenover Marokko als herkomstland treedt gedeeltelijk een idealisering op van de mensen en de samenleving, Marokko wordt geassocieerd met zuiverheid. De mensen daar zijn niet bezoedeld door het Westen. Toch is er evenzeer de erkenning van problemen als corruptie of armoede.

Hoewel men zich duidelijk op het kruispunt van twee nationaliteiten bevindt, is de identificatie met België beperkt. [73] Men staat pessimistisch tegenover de toekomst in België vanwege de onverdraagzaamheid tegenover de islam, het racisme en de blijvende behandeling als buitenlander. Ook is identificatie met België en Vlaanderen niet altijd evident. De Belgische identiteit is de laatste jaren wat uitgehold en in de Vlaamse identiteit is het Nederlands prominent. Zorgwekkend is dat oudkomers pessimistischer zijn dan nieuwkomers op dit vlak.

Ook religie, en in dit geval de islam, is van invloed. Hoewel de beleving ervan varieert van meer seculier tot streng orthodox, is religie het bindmiddel. Ze vormt echter ook een grens en leidt er mee toe dat gemengde huwelijken nauwelijks voorkomen.

Al die factoren hebben hun weerslag op een fenomeen als huwelijksmigratie. Mensen hier idealiseren partners uit het herkomstland, inwoners uit Marokko idealiseren de economische toestand en de instituties in België. Dat laatste contrasteert met de negatieve beeldvorming over de (Marokkaanse) meisjes en jongens hier. Vaak geldt in dit verband: onbekend maakt bemind.

De banden tussen België en het herkomstland maken dat er ook sociale druk kan bestaan. Het huwelijk wordt dan een instrument om de economische positie van de familie op te krikken, het lot van de achterblijvers te verbeteren.

Als identificatie met België/Vlaanderen niet evident is, dan liggen er misschien wel mogelijkheden op het lokale niveau. Onderzoek wijst op uitwegen om toch aan identificatie te werken, maar dan op het lokale niveau. Een sterke identificatie met de islam of met Marokko hoeft niet per definitie in conflict te zijn met een andere identificatie. Er zijn immers compatibele identificaties mogelijk met de stad waar men woont. Die compatibiliteit is echter niet vanzelfsprekend wanneer men het gevoel heeft dat de eigen cultuur bedreigd is. In de mate dat men hieraan kan werken, kan men vooruitgang boeken

Ten slotte beklemtonen ook alle studies dat identiteitsvorming een dynamisch fenomeen is.

10. Huwelijksmigratie en verwachtingen

Onderzoek wijst uit dat de machtsverhoudingen bij huwelijksmigratie vaak wijzigen. In sommige samenlevingen gaat bij een huwelijk de man over naar de familie van de vrouw, in andere is het net andersom. In sommige samenlevingen is het huwelijk van de vrouw een inkomensgarantie voor de familie. Wanneer de kinderen die normaal de zorg over de ouders voor hun rekening nemen, wegvallen wegens emigratie, wordt in ruil (financiële) steun verwacht.

Voor inwoners uit sommige landen – bijvoorbeeld Polen, Rusland en Oekraïne – is het huwelijk een individuele aangelegenheid, voor mensen uit andere landen is dat een familiale aangelegenheid. Dit kan voor het gehuwde paar of voor een van de partners gevolgen hebben. De verwachtingen of eventuele druk van de familie zijn bij deze laatste groep – bijvoorbeeld mensen met een Thaise, Filipijnse, Turkse of Marokkaanse afkomst – vanzelfsprekend groter dan bij de eerste. [74]

Een andere problematische situatie kan ontstaan wanneer men terechtkomt in wat een therapeutisch huwelijk blijkt te zijn. Zo zijn er bijvoorbeeld Marokkaanse gezinnen waar psychisch zieke of drugsverslaafde kinderen uitgehuwelijkt worden met een Marokkaanse huwelijksmigrante in een poging om via het huwelijk tot genezing of ontwenning te komen. Vanzelfsprekend gebeurt dit in het merendeel van de gevallen niet. De financiële druk die op een koppel terecht kan komen vanwege de achtergebleven familie, is het eenvoudigst te verlichten door te participeren op de arbeidsmarkt. Dit is niet altijd eenvoudig en daar speelt zowel het

perspectief van de hier verblijvende partner als dat van de huwelijksmigrant(e) een rol: willen beiden dat de nieuwkomer gaat werken? En zo ja, kan dat dan ook? De hier verblijvende partner gaat soms uit van klassieke rolpatronen en verkiest dat de vrouw thuisblijft. En de migrant kijkt er net naar uit snel aan de slag te kunnen. Snelle participatie is belangrijk om te vermijden dat mensen afhaken. Uit onderzoek is gebleken dat de bereidheid en het enthousiasme om werk te vinden het grootst is tijdens de eerste weken van het verblijf. Maar niet zelden is taal of diploma een probleem.

11. Sociale mix en discriminatie

Er zijn twee soorten ingrepen mogelijk: via patrimonium of via toewijzing. [55] In het eerste geval grijpt men in op het patrimonium door bijvoorbeeld bij te bouwen of af te breken. Men kan ook een deel van het huurpatrimonium renoveren en verkopen of het een andere bestemming geven. Via deze maatregelen creëert men een mix.

Men kan echter ook aan de toewijzingsprocedure of criteria sleutelen en op die manier trachten in te grijpen op het sociaal-economische of etnisch-culturele profiel van de bewoners.

Via patrimonium:

- Sommige (vaak rijkere) gemeentes verzetten zich tegen de realisatie van sociale huisvesting op hun grondgebied, wat een eerste risico op discriminatie inhoudt;
- Strategisch bouwen: Het is in de drie gewesten een gekende strategie om in nieuwbouw of renovatie niet of slechts in beperkte mate grote woningen te realiseren om zo migrantengezinnen uit een wijk of gemeente te weren;
- Verdringing: wanneer een drukkewoonde verarmde wijk onder handen genomen wordt om een grotere sociale mix te realiseren, wordt haast altijd een deel van de sociaal-economisch zwakkere bevolking verdreven om plaats te maken voor een meer gegoede bevolking.

Via toewijzing:

- In geval van leefbaarheidsproblemen kunnen streefcijfers gehanteerd worden, bijvoorbeeld van hogere inkomens, maar binnen een vangnetmodel van sociale huisvesting moet men zeer omzichtig omspringen met zulke criteria;
- Wijkkeuze. De mogelijkheid om een voorkeurswijk te kiezen werkt het realiseren van een sociale mix tegen;
- Ook via de systemen van inplaatsing, weigering en uithuiszettingen wordt op een bedekte manier gediscrimineerd.

De onderzoekers besluiten: de mogelijkheden om in te grijpen om een sociale of etnisch-culturele mix te realiseren zijn beperkt en dragen mogelijkheden tot misbruik in zich.

12. Lijst EU-landen

EU-15: België, Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg, Nederland, Denemarken, Ierland, Verenigd Koninkrijk, Griekenland, Portugal, Spanje, Finland, Oostenrijk, Zweden

EU-25: EU-15 + Estland, Letland, Litouwen, Polen, Tsjechië, Slowakije, Hongarije, Slovenië, Cyprus, Malta

EU-27: EU-25 + Bulgarije, Roemenië

Bibliografie

🔗 wijst op een link die u naar het document online brengt

1. **Noppe J.** *Vlaamse Armoedemonitor*. Brussel: SVR, Josée Lemaître, Administrateur-generaal, 2011. 🔗
2. **Corluy V., Verbist G.** *Inkomen en diversiteit: onderzoek naar de inkomenspositie van migranten in België*. Antwerpen: CSB, 2010. 🔗
3. **Van Robaey B., Vranken J.** *Armoede bij personen van buitenlandse herkomst*. Brussel: KBS, OASeS, CEDEM, 2007. 🔗
4. **Vereertbrugghen L.** *Last in, first out*. Brussel: VVSG, 2009, *Lokaal*
5. **Departement WSE ism Steunpunt WSE.** *De arbeidsmarktsituatie van migranten en hun nakomelingen in Vlaams en Europees perspectief*. Brussel: Departement WSE, 2011. 🔗
6. **Glorieux I.** *Vreemd op de arbeidsmarkt: de arbeidsmarktintegratie van allochtonen*. [boekaut.] De Blust S., Dierickx D., Van Haarlem A. Vranken J. *Armoede en sociale uitsluiting*. Jaarboek 2010. Antwerpen: Acco, Oases, 2010
7. **Martiniello M., Rea A., Timmerman C., Wets J.** *Nieuwe migraties en nieuwe migranten in België*. Gent: academia press, 2010. 🔗
8. **SERV Commissie diversiteit.** *Advies actielijst allochtonen*. Brussel: SERV, 2011. 🔗
9. **Swyngedouw M., Phalet K., Vandezande V., Fleishmann F., Baysu G.** *De Turkse en Marokkaanse tweede generatie op de arbeidsmarkt in Antwerpen en Brussel. Resultaten van het TIES onderzoek*. Leuven: Cesu, ISPO, ACC, 2008. 🔗
10. **Martens A., Quali N., Van de Maele M., Vertommen S., Dryon P, Verhoeven H.** *Etnische discriminatie op de arbeidsmarkt in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*. Brussel: ULB-KUL, 2005. 🔗
11. **Arrijn P., Feld S., Nayer A.** *Discrimination in access to employment on grounds of foreign origin: the case of Belgium*. Genève: ILO, 1998. 🔗
12. **ECRI.** *Derde rapport over België*. Brussel: Raad van Europa, 2004. 🔗
13. **Geets J., Timmerman C., Mortelmans D.** *Overkwalificatie als indicator voor arbeidsmarktintegratie van hooggeschoolde immigranten*. 4, Leuven: Acco, 2010, *Overwerk*, Vol. 2010
14. **Glorieux I., Laurijssen I, Van Dorselaer Y.** *Zwart op wit. De intrede van allochtonen op de arbeidsmarkt*. Antwerpen: Garant, 2009. ISBN 978-90-441-2482-8
15. **VDAB.** *Zwaar bewolkt met opklaringen. De aansluiting met de arbeidsmarkt van allochtone schoolverlaters van nabij bekeken*. Brussel: VDAB, 2008. 🔗
16. **Raeymaeckers P., Nisen L., Dierckx D., Vranken J., Casman M.** *Activering binnen de Belgische OCMW's. Op zoek naar duurzame trajecten en goede praktijken*. sl: Oases, POD SPP, 2009. 🔗
17. **Juchtmans G, Wets J.** *Maatschappelijke dienstverlening en etnisch-culturele minderheden in Leuven. Naar oplossingsporen in zorg en beleid op basis van een structureel overleg*. Leuven: OCMW Leuven, 2010. 🔗
18. **Vereertbrugghen L.** *Gekleurde armoede: OCMW's zoeken de goede aanpak*. Brussel: VVSG, 2010, *Lokaal*
19. **Vakgroep onderwijskunde Ugent.** Pisa. [Online] 2011. 🔗
20. **Vakgroep onderwijskunde Ugent, departement onderwijs en vorming Vlaanderen.** *PISA. Leesvaardigheid bij 15 jarigen in Vlaanderen. De eerste resultaten van PISA 2009*. Brussel: VU Micheline Scheys., 2010. 🔗
21. **Jacobs D., Rea A., Teney C., Callier L., Lothaire S.** *De sociale lift blijft steken. De prestaties van allochtone leerlingen in de Vlaamse gemeenschap en de Franse gemeenschap*. Brussel: KBS-FRB, METICES, GERME, 2009. 🔗
22. **Duquet N., Glorieux I., Laurijssen I., Van Dorselaer Y.** *Wit krijgt schrijft beter. Schoolloopbanen van allochtone jongeren in beeld*. Antwerpen: Garant, 2006. 978-90-441-2030-1
23. **Vandezande V., Fleishman F., Baysu G., Swyngedouw M., Phalet K.** *Ongelijke kansen en ervaren discriminatie in de Turkse en Marokkaanse tweede generatie*. Leuven: CeSO, ISPO, ACC, 2009. 🔗
24. **Lenaers S.** *Als school niet voelt als thuis. Welbevinden van allochtone leerlingen*. Hasselt: Expertisecentrum gelijke onderwijskansen, 2008. 🔗
25. **Agirdag O., Van Houtte M, Van Avermaet P.** *Why does the ethnic and socio-economic composition of schools influence math achievement? The role of sense of futility and futility culture*. 2010, *European sociological review*, pp. 1-13
26. **Agirdag O., Van Houtte M., Van Avermaet P.** *Ethnic school context and the national and sub-national identifications of pupils*. 2, sept 2010, *Ethnic and racial studies*, Vol. 34, pp. 357-378
27. **Agirdag O.** *Ethnic school composition and global self-esteem: the mediating role of teacher-pupil relationships*. sl: draft studie. Contact: orhan.agirdag@ugent.be
28. **Agirdag O., et al.** *Ethnic school composition and peer victimization: a focus on the interethnic schoolclimate*. 2010, *International journal of intercultural relations*
29. **Lips A., Van Proeyen L., Verdonck E.** *Wie is er niet als de schoolbel rinkelt? Evaluatie 2008-2009*. Brussel: AgODi, 2010. 🔗
30. **El Hadioui I.** *Hoe straat de school binnendringt: overlastgevend gedrag van Marokkaanse en Turkse jongeren op school*. Meppel: APS PSC, 2008. 🔗
31. **De Rynck P.** *Slaagkansen van allochtone jongeren in het Vlaamse onderwijs*. Brussel: KBS, 2007. 🔗

32. **Hermans P.** *Contranarratieven van Marokkaanse ouders: een weerwoord op discriminatie, paternalisme en stigmatisering*. 1, Groningen: sn, 2004, Migrantenstudies, Vol. 20, pp. 36-53
33. **De Haene L., Colpin H.** *Bevorderen van de onderwijskansen van kinderen uit kansarme milieus*. Leuven: sn, 2010. ☉
34. **CGKR.** *Jaarverslag discriminatie/diversiteit 2010*. Brussel: De Witte J., 2011. ☉
35. **Baysu G., Phalet K., Swyngedouw M.** *Segregatie en ongelijke onderwijskansen: schoolloopbanen van Turkse en Marokkaanse Belgen. Resultaten van het 2e generatie (TIES) onderzoek. rapport voor de stad Antwerpen*. Leuven: IPSO, CSCP, Kuleuven, 2008. ☉
36. **Nouwen W., Vandenbroucke A.** *Schoolkeuze en ervaringen met inschrijvingen bij etnisch-culturele minderheden in het gesegregeerde basisonderwijs van Antwerpen, Genk en Gent*. draft paper, sl: HIVA, KU Leuven. Contact: Ward.Nouwen@ua.ac.be
37. **Steunpunt Diversiteit en leren.** *Interview in nieuwsbrief*. ☉ sl: steunpunt diversiteit en leren, februari 2011
38. **De Vry M.** *Lokaal flankerend onderwijsbeleid*. vsvg. [Online] ☉
39. **De Vry M.** *Lerende Gemeente. Gids voor flankerend onderwijsbeleid*. Brussel: Politeia, 2011. ☉
40. **Steunpunt GOK.** *Het organiseren van een brede school*. Brussel: Vlaamse overheid, 2008. ☉
41. **De Vry M., Van de Voorde S.** *Het lokaal spijbelbeleid doorgelicht*. Brussel: VVSG, 2011. ☉
42. **Baeyens P., De Potter S., e.a.** *Jaarverslag migratie 2010*. Brussel: CGKR, 2011. ☉
43. **CGVS.** *Statistieken vluchtelingen en staatlozen*. Brussel: CGVS, 2011. ☉
44. **Fedasil.** *Opvangnetwerk voor asielzoekers in België*. Brussel: fedasil, 2011. ☉
45. **EMN.** *Annual policy report 2010. Policy report regarding asylum and migration. Belgium*. Brussel: European Migration Network, 2011. ☉
46. **De Bruycker P., Pascouau Y.** *Gezinshereniging op de kruising tussen het Europees en het Belgisch recht*. Brussel: KBS, 2011. ☉
47. **Lodewijckx E.** *Gezinsvorming bij tweede generatie Turken en Marokkanen*. Brussel: SVR, 2010, SVR webartikel, Vol. 2010/22. ☉
48. **Lodewijckx I., Wets J.** *Gezinshereniging in België, de mythe ontcijferd*. Brussel: KBS, 2011. ☉
49. **Saaf A., Hida B.S., Aghbal A.** *Belgische Marokkanen. Een dubbele identiteit in ontwikkeling*. Brussel: KBS, 2009. ☉
50. **Zemni S.** *Belgische Marokkanen: een stap verder*. Brussel: KBS, 2010. ☉
51. **Zemni S., Casier M., Peene N.** *Studie naar de factoren die de vrijheid van keuze van een echtgenoot beperken, bij bevolkingsgroepen van vreemde oorsprong in België*. Gent: Ugent Cie. ☉
52. **Heyse P., Pauwels F., Wets J., Timmerman C., Perrin N.** *Liefde kent geen grenzen: een kwantitatieve en kwalitatieve analyse van huwelijksmigratie vanuit Marokko, Turkije, Oost Europa en Zuid Oost Azië*. Brussel: CGKR, 2007. ☉
53. **Vassart C., Verstraete J., Cech J.** *Gezinshereniging in België: het woord aan de actoren op het terrein*. Brussel: KBS, 2011. ☉
54. **Gijsberts M., Vervoort M., Havekes, E., Dagevos J.** *Maakt de buurt verschil? De relatie tussen de etnische samenstelling van de buurt, interetnisch contact en wederzijdse beeldvorming*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2010. ☉
55. **Bervoets W., Loopmans M.** *Diversiteit en discriminatie in de sociale huisvesting. Een kritische benadering van 'sociale mix'*. Brussel: STeR, 2010. ☉
56. **Buysse B.** *Het kind in Vlaanderen 2010*. Brussel: K&G, 2011. ☉
57. **Talloon D.** *Zorg voor allochtone ouderen*. Mechelen: Wolters Kluwer, 2007. 978 90 4651 279 1
58. **Vassart C.** *Migratie en vergrijzing, Syntheserapport*. Brussel: KBS, 2007. ☉
59. **Vandebrouck A.** *Allochtone ouderen en rusthuizen in de regio Genk*. Masterproef, Master in het sociaal werk. KU Leuven. Leuven: sn, 2008
60. **Berdai S., Häuser E., Van Buggenhout M.** *Veelkleurige zorg. Over de invloed van de herkomst van zorgverleners op hun relatie met bewoners van woon- en zorgcentra*. Antwerpen: De8, 2010. ☉
61. **Brandts D.** *De sociale functie van kinderopvang: een uitdaging tot meer kwaliteit*. Gent: vcok, 2009. ☉
62. **Van Lancker W., Ghysels J.** *Who reaps the benefits? The social distribution of public childcare in Sweden and Flanders*. Antwerpen: CSB, 2011. CSB Working paper. ☉
63. **MAS.** *Eindrapport: analyse van het zoekproces van ouders naar een voorschoolse kinderopvangplaats*. Brussel: Kind & Gezin, 2007. ☉
64. **Peeters J.** *Oudercrèches in Frankrijk*. Gent: Ugent, 2007. ☉
65. **Meurs P., Jullian G.** *Ontwikkelingsgerichte opvoedingsondersteuning bij kansarme allochtone gezinnen*. 2004, Tijdschrift Klinische Psychologie, Vol. 34/3. ☉
66. **Beekhoven S., Ince D., Kalthoff H., Vegt A. L. van der.** *Ontwikkelingsstimulering en opvoedingsondersteuning voor allochtone kinderen en hun ouders*. Utrecht: Sardes/NJI, 2008. ☉
67. **Vandenbroeck M., Geens N.** *Opvoeden in Brussel. Evaluatie van Baboes. De Brusselse ontmoetingsplaats voor ouders en kinderen*. Gent: Ugent, 2010. ☉

68. **Adam I., Rea A.** *Culturele diversiteit op de werkvloer. Praktijken van redelijke aanpassing in België.* Brussel: CGKR, VUB, ULB, 2010.
69. **SERV Commissie diversiteit.** *Advies ondernemerschap bij personen van allochtone afkomst en personen met een arbeidshandicap.* Brussel: SERV, 2010.
70. **Deraedt E., Van Opstal W.** *Een monitor voor de sociale inschakelingseconomie in Vlaanderen.* Leuven: HIVA, 2009.
71. **Departement WSE.** *Beleidsbarometer. De Vlaamse Sociale Economie.* Brussel: VU Dirk Vanderpoorten, 2010.
72. **Bogaerts K., Marx I., Vandelannoote D., Van Mechelen N.** *Activering bij werkloosheid en recht op maatschappelijke integratie. Onderzoek activeringsmaatregelen.* Antwerpen : CSB, 2010.
73. **Fleischmann F, Phalet K.** *Meervoudige identiteiten van de Turkse en Marokkaanse tweede generatie. Rapport voor de stad Antwerpen.* Leuven: CSCP KULeuven, 2010.
74. **Heyse P., Pauwels F., Wets J., Timmerman C., Perrin N.** *Liefde kent geen grenzen: een kwantitatieve en kwalitatieve analyse van huwelijksmigratie vanuit Marokko, Turkije, Oost Europa en Zuid Oost Azië.* Brussel: CGKR, 2007.
75. **WSE.** *Reizen in diversiteitsland, handleiding voor diversiteitsplannen.* Brussel: VU Mieke Stappaerts, 2004.
76. **Noppe J., Vanderleyden L., Callens M.** *De sociale staat van Vlaanderen 2011.* Brussel: Studiedienst van de Vlaamse regering, 2011.
77. **Agirdag D.** *Exploring bilingualism in a monolingual school system: insights from Turkish and native students from Belgian schools².* 3, 2010, British Journal of sociology of education, Vol. 31, pp. 357-378
78. **Zorgnet Vlaanderen.** *Goede zorg bij etnisch-culturele diversiteit.* Brussel: Zorgnet Vlaanderen, 2011.
79. **Bral L., Schelfaut H.** *De stad maakt het verschil!* Brussel: SVR, 2010.
80. **Foblets M., Babazia N.** *Paper werkgroep Gezinsvorming, congres Over nieuwe vormen van Migratie & Integratie.* Antwerpen: Cemis, 2010.
81. **Vassart C.** *Gezondheidszorg en diversiteit: het voorbeeld van de moslimpatiënten.* Brussel: KBS, 2005.
82. **Keten Y.** *Over verschillen en gelijkenissen.* 99, 2011, Weliswaar, pp. 20-21
83. **De8.** *Gids voor een interculturele ouderenzorg.* Antwerpen: De8, 2008.
84. **Berdai S.** *Weg met het hokjesdenken.* 99, 2011, Weliswaar, pp. 14-15
85. **Desmet G., Leys D., Ronsijn W.** *Partnermigratie van derdelanders naar Vlaanderen en Brussel,* Gent: Ugent, 2011

